

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Alexander Gogel (1765-1821): grondlegger van de Nederlandse staat
Postma, J.K.T.

Citation

Postma, J. K. T. (2017, February 14). *Alexander Gogel (1765-1821): grondlegger van de Nederlandse staat*. Uitgeverij Verloren, Hilversum. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/45861>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/45861>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/45861> holds various files of this Leiden University dissertation

Author: Postma, J.K.T.

Title: Alexander Gogel (1765-1821): grondlegger van de Nederlandse staat

Issue Date: 2017-02-14

4 Een fase van politieke heroriëntatie

NATIONALE INVALSHOEK

Met het aantreden van de Nationale Vergadering op 1 maart 1796 in de voormalige balzaal van Willem v in Den Haag begon de parlementaire democratie in de Nederlandse geschiedenis.¹ Oddens heeft benadrukt dat er sprake was van een parlement in de moderne zin van het woord, een permanente, wetgevende vergadering die de hele Nederlandse natie vertegenwoordigde.² De leden handelden zonder last en ruggespraak en ze hadden het recht om ook zelf wetsvoorstellen in te dienen.

De Nationale Vergadering was getrapt verkozen. De 126 afgevaardigden dankten hun lidmaatschap aan de aanwijzing door dertig 'kiezers' (kiesmannen) in hun district, die eerder in 3764 grondvergaderingen door de stemgerechtigden waren gekozen.³ Het stemrecht voor de Nationale Vergadering was voorbehouden aan mannelijke Nederlanders boven de twintig jaar die niet armlastig waren. Het ver-eiste van een eed van afkeer tegen het ancien régime belemmerde het meedoen voor de Oranjegezinden. Er werd geen onderscheid naar kerkelijke gezindte ge-maakt. Ook de joden kregen de gelegenheid om te stemmen en ze konden ook ge-kozen worden. Dat laatste gebeurde echter niet bij de eerste verkiezing, wel was in een Amsterdams district Mozes Asser bijna gekozen, hij kwam twee van de dertig stemmen tekort.⁴ Pas op 2 september 1796 legde de nieuwe volksvertegenwoordig-ing de gelijkberechtiging van de joden officieel vast in een decreet.

Gogel werd zelf geen lid van de Nationale Vergadering. Wel was hij intensief bij het verkiezingsproces betrokken. Zo was hij op 7 februari door de grondvergade-ring, waartoe hij behoorde, tot 'stemopnemer' aangewezen en was hij enkele da-gen later tot kiesman benoemd.⁵ De volgende dag kwam hij met de andere 29 kies-mannen van zijn district bijeen om een afgevaardigde en twee plaatsvervangers te kiezen.⁶

1 Van Sas, *De metamorfose*, 299.

2 Oddens, 'Zoeken naar eendracht', 255-258.

3 Oddens, *Pioniers*, 103. Een tabel met de kenmerken van de wetgevende vergaderingen in de periode 1796-1815 is opgenomen in Oddens, 'Zoeken naar eendracht', 256-257.

4 Bloemgarten, *Lémon*, 62.

5 Verslag grondvergadering nr. 10 van Amsterdams district 14, 12 februari 1796, NA, Gogel, inv.nr. 2.

6 Oproep 12 februari 1796 voor een bijeenkomst van kiesmannen op de volgende dag, NA, Gogel, inv.nr. 4. Gogel werd niet gekozen als afgevaardigde, zoals ten onrechte in Van Leeuwen-Canneman (ed.), *Briefwisseling*,

Hij zal er niet rouwig om zijn geweest dat hij zelf geen zitting in het parlement kreeg. Een jaar later wees hij namelijk kort na elkaar twee gewestelijke functies af, het plaatsvervangend lidmaatschap van het provinciaal bestuur van Holland en van het provinciaal Comité, departement van Financiën.⁷ Hij verwees daarbij naar zijn 'uitgestrekte commercieele betrekkingen welke geene afwezigheid dulden' en hij merkte ook nog op dat hij zich 'zedert lang voorgenomen (had) geene posten hoegenaamd te zullen accepteren'.⁸ In deze beginjaren van de Bataafse Republiek aanvaardde hij geen politieke of bestuurlijke ambten, afgezien van de technische functie van artilleriemeester, toezichthouder over het stedelijke eigendom van wapens en munitie.⁹ Zijn commissariaat van de Beleenbank en zijn lidmaatschap van het 'tribunal de pilotage', een geschillencommissie voor het loodswezen, lagen geheel in het verlengde van zijn koopmanschap.¹⁰ Bij uitzondering accepteerde hij een lidmaatschap van het stadsbestuur als vervanger van Jan Pieter van Wickevoort Crommelin die was toegetreden tot de Nationale Vergadering. Dat duurde slechts enkele maanden, van 14 februari tot het aantreden van de nieuw verkozen raad op 12 april 1796.¹¹

Hoewel Gogel van de politiek niet zijn beroep wenste te maken, was hij er wel erg door gegrepen, terwijl hij zeker over oratorische gaven beschikte en herhaaldelijk politieke speeches afstak. Hij hield waarschijnlijk ook afstand van de politiek omdat hij inzag dat zijn unitarisch-democratische idealen nog weinig kans maakten. Verder was hij negatief over de werkwijze van grote vergaderingen, zoals de Nationale Vergadering, zelfs commissies konden volgens hem weinig concrete resultaten boeken. Hij zag meer in beïnvloeding van de politieke gang van zaken via buitenparlementaire activiteiten. Toch had Gogel veel belangstelling voor de gebeurtenissen in en rond het parlement, nu dat de toekomst van het land ging bepalen.

In de nieuwe volksvertegenwoordiging waren ook wel kleine burgers en platelanders afgevaardigd, maar het grootste deel kwam uit de gegoede middenklasse. Binnen de grote groep geestelijken waren allerlei richtingen vertegenwoordigd: hervormden, doopsgezinden, lutheranen en katholieken. Dat Gogel verschillende parlementariërs persoonlijk kende, zal zijn belangstelling voor de debatten nog hebben vergroot. Met de Amsterdammers Schimmelpenninck en Van Staphorst had hij de politieke degens gekruist. Gogel nam waar hoe de discussie in de Nationale Vergadering invloed had op hun politieke standpunten. Terwijl ze zich als stadsbestuurders fel tegen de politieke eenwording en aantasting van de stedelijke autonomie hadden gekeerd, spraken ze zich in de Nationale Vergadering wel uit voor het specifieke doel van een samensmelting van de gewestelijke schulden. Dat was immers in het belang van het gewest Holland dat in het verleden als geldschie-

xxxiv is vermeld.

7 De relevante data van benoeming waren 5 maart resp. 5 april 1797.

8 Concept-afwijzing, 6 april 1797, NA, Gogel, inv.nr. 2.

9 Benoemingsbesluit van 26 februari 1796, NA, Gogel, inv.nr. 2.

10 Over de laatste functie is weinig bekend. Gogel noemde deze in een niet-verzonden brief aan Lodewijk Napoleon, opgesteld in 1808, NA, Gogel, inv.nr. 39, ook in *GAGN*, deel 5, band 2, 481-482.

11 Breen, 'De regering van Amsterdam', 37.

ter van de Republiek een grote schuld had opgebouwd. Het moest in de Bataafse Republiek van de totale rentelasten van 23 miljoen gulden dan ook meer dan de helft opbrengen.

Uit de Amsterdamse wijkvergaderingen kende Gogel verder Bosch, die enkele jaren eerder al in zijn pamflet de contouren van de eenheidsstaat had geschetst en die vergaande hervormingen op het punt van democratie en eenwording wenste. Op zijn tochten naar het Franse leger in 1794 had Gogel Vreede leren kennen die toen in Tilburg woonde en die eveneens voorstander was van de eenheidsstaat. Hahn was voorzitter geweest van de bijeenkomst in het Haarlemmerhout die Gogel in juli 1794 naar het Franse leger had afgevaardigd.

In april 1796 ging een aantal hervormingsgezinde afgevaardigden op initiatief van hun leiders Vreede en Valckenaer over tot de vorming van een min of meer georganiseerde fractie met een zekere mate van onderlinge afstemming van standpunten.¹² Een aantal andere afgevaardigden dat geen snelle hervormingen wenste, organiseerde zich aanvankelijk slechts losjes in een grote fractie van moderaten. Deze afgevaardigden beperkten zich tot concreet overleg over het weren van de hervormingsgezinden uit de voorzittersstoel bij de tweewekelijkse verkiezingen voor het presidentschap, dat rouleerde om machtsvorming te voorkomen. Voor het overige hadden deze *president makers* geen behoefte aan intensieve fractievergaderingen. Daarnaast was er nog een grote groep onafhankelijke afgevaardigden, onder wie Hahn, die de alom gedeelde afkeer van partij- en factievorming ook in de politieke praktijk volhielden. Van veel belang was verder het onderscheid van de ideologische stromingen van unitarissen en federalisten. De unitarissen behoorden vooral tot de hervormingsgezinden, de federalisten tot de moderaten en onafhankelijken.

Hoewel de hervormingsgezinde en moderate fracties een zekere mate van interne afstemming van standpunten kenden, was van partijorganisaties in moderne zin nog geen sprake. Los van het parlementaire kader had het begrip partij in deze tijd slechts de betekenis van een groep politieke geestverwanten. Zo schreven Gogel en Ockerse in hun politieke blad *De Democraten* over de ‘nu onderliggende Oranjen Aristocratische party’, terwijl er op dat moment zeker geen sprake was van een georganiseerd verband van deze groep.¹³

Door de discussie in de Nationale Vergadering kristalliseerden de politieke verhoudingen zich verder uit, maar het blijft moeilijk duidelijke scheidslijnen te trekken die opgaan voor de politieke verhoudingen van de gehele Bataafse periode. Deze verschoven in de loop van de tijd nogal. Schama constateerde dat er door historici ‘oceans of ink’ waren besteed aan het onderwerp van de politieke indelingen.¹⁴ Gogel was zonder meer verwant aan de groep afgevaardigden die fundamentele veranderingen wenste en die het standpunt innam dat de revolutie pas zou zijn

¹² Oddens houdt een indeling van republikeinen, moderaten en onafhankelijken aan die sterk geënt is op de situatie in de Nationale Vergadering van de jaren 1796-1798, Oddens, *Pioniers*, hoofdstuk 5. Oddens duidt de hervormingsgezinde afgevaardigden aan als de republikeinen.

¹³ *De Democraten*, nr. 22, 10 november 1796, 170.

¹⁴ Schama, *Patriots and Liberators*, 249.

beëindigd met de invoering van een grondwet die op unitarische en democratische beginselen was gebaseerd. Wel zou hij vaak een onafhankelijke opstelling kiezen. Bovendien veranderden zijn ideeën in de loop van de tijd, in het bijzonder zijn gedachten over de democratie.

DE POLITIEKE STRIJD IN EN BUITEN DE NATIONALE VERGADERING

De Bataafse burgers konden de debatten in de Nationale Vergadering volgen via de handelingen, gepubliceerd in het *Dagverhaal*, een dagblad uitgegeven door de boekhandel-uitgeverij Van Schelle & Comp. in Den Haag. Ook andere politieke bladen gaven de debatten weer, met veel aandacht en kritiek. De polarisatie tussen hervormingsgezinden en moderaten nam snel toe, waardoor in het nieuwe parlement een impasse ontstond. Vanaf het begin had het Reglement van de Nationale Vergadering een belangrijk geschilpunt gevormd. Dit semi-constitutionele document was eind december 1795 na moeizame onderhandelingen tussen de gewestelijke delegaties over de omzetting van Staten-Generaal in Nationale Vergadering goedgekeurd. Het maakte deel uit van een compromis dat vooral op het verder handhaven van de gewestelijke soevereiniteit was gericht. Al op 2 mei 1796 pleitten de hervormingsgezinden Vreede, Valckenaer en Bosch er tevergeefs voor om het volk toestemming te vragen om te breken met het Reglement.

Op de achtergrond bij de strijd over het Reglement stond de vraag of de nieuwe Staatsregeling de bestaande situatie met goeddeels autonome gewesten en steden moest vastleggen dan wel een nieuwe, nationale gemeenschap kon constitueren. Dat laatste was het standpunt van Gogel en zijn geestverwanten. In dat geval stelde de eenwording vele eisen van politieke, economische, sociaal-culturele en infrastructuurle aard.¹⁵ Voorbeelden van concrete maatregelen en voorzieningen waren het opruimen van handelsbelemmeringen, een uniform belastingstelsel, een nationaal onderwijsstelsel en een goede postdienst voor het hele land.

Voor Gogel waren de grote lijnen duidelijk. Hij was een overtuigde unitarist die meende dat de Bataafse idealen alleen in een eenheidstaat met voor alle burgers geldende wetten en regelingen te verwezenlijken waren. Bij de 'volkomen een- en ondeelbaarheid' ging het om de politiek-bestuurlijke verhouding tussen de Republiek aan de ene kant en de gewesten en steden aan de andere kant. Gogel zag ook een stringente relatie met de overheidsfinanciën. Voor hem was de politiek-bestuurlijke een- en ondeelbaarheid onverbreekelijk verbonden met de samensmelting van de gewestelijke schulden en een nationaal belastingstelsel.

Voor andere Bataven lag dat echter niet zo duidelijk. Terwijl in de Nationale Vergadering de hervormingsgezinde afgevaardigden overwegend sterk unitarisch georiënteerd waren, toonden de moderaten zich over dit onderwerp minder eensgezind. Er waren overtuigde federalisten onder hen die de zelfstandigheid van gewesten en steden wilden handhaven, maar ook gematigde unitarissen. Zo verde-

15 Knippenberg en De Pater, *De eenwording van Nederland*, 11-13.

digde Schimmelpenninck een compromis dat we nu als de staatsvorm van een gedecentraliseerde eenheidsstaat zouden herkennen.¹⁶

Een ander belangrijk strijdpunt in de Nationale Vergadering was de vormgeving van de democratie. De hervormingsgezinde afgevaardigden verlangden een ‘onvervalschte volksregering bij vertegenwoordiging’ met een ‘geregelde invloed van het volk op het bestuur’.¹⁷ Zij achtten de uitgangspunten van volkssoevereiniteit en actieve participatie in een bloeiend stelsel van grondvergaderingen essentieel. De moderaten van Schimmelpenninck voelden niet voor het afleggen van verantwoording als bestuurder. Zij waren tegen volkssociëteiten en politieke clubs.¹⁸ Deze liberale democraten wensten geen directe volksinvloed, maar representatie door (gegoede) afgevaardigden. Ze waren voorstander van een representatieve democratie, door de hervormingsgezinden omschreven als ‘een verkiesbare aristocratie’.¹⁹

Gogel behoorde weliswaar tot het eerste kamp, maar kreeg in de loop van de tijd steeds meer oog voor de nadelen van volksinvloed en directe democratie. Als lid van het Comité revolutionair had Gogel nog het standpunt verdedigd dat in de vertegenwoordigende democratie de lokale bestuurders de plicht hadden om de natuurlijke kloof tussen bestuur en volk zo veel mogelijk te overbruggen. Volkssociëteiten konden daarbij een rol spelen. In het eerder genoemde memorandum van het Comité had hij echter ook kritische kanttekeningen gezet bij de invloed van de politieke clubs. Hij kwam steeds negatiever te staan tegenover een ‘volstreckte democratie’ met directe invloed van de volkssociëteiten op het stadsbestuur. Ook bij de ‘onmiddellijke volkskeus’, de verkiezing van de nationale afgevaardigden door de grondvergaderingen, had Gogel steeds meer aarzelingen. De worsteling van de Bataven om de idealen van de klassiek-republikeinse participatie en de nieuwe democratische representatie te combineren, is als één van de cruciale uitdagingen in de Bataafse Republiek aangewezen.²⁰ Wantrouwen jegens de machtshonger van bestuurders die gecorrigeerd moest worden door politieke participatie van de burgers en afkeer van manipulatieve volksmenners die het respectabele bestuurders moeilijk maakten, streden bij Gogel om voorrang.

Nadat de Nationale Vergadering enkele maanden heftig had gedebatteerd over de onderwerpen een- en ondeelbaarheid en democratie, kwam de hervormingsgezinde beweging in een impasse terecht. De moderaten hadden bij de eerste verkiezingen van begin 1796 een overwicht in de Nationale Vergadering verkregen; de hervormingsgezinden bevonden zich als minderheid in het defensief. Er was duidelijk sprake van een patstelling. De voorstanders van hervormingen begonnen de bijeenroeping van de Nationale Vergadering als een schijnoverwinning te zien, omdat het beruchte Reglement doorpakken bij de unificering verhinderde. Er bestond bij de hervormingsgezinden in het land niet alleen frustratie over de gang van

16 Van den Berg, ‘Stad en staat, voor en na 1795’, 91.

17 Zie bijv. het Manifest van de zogenaamde 12 Apostelen: *Beoordeeling van het ontwerp van Constitutie voor het Bataafsche volk*.

18 Oddens, ‘Menistenstreken in het strijdperk’, 354.

19 Velema gebruikt de termen liberale en radicale republikeinen, Velema, ‘Revolutie, Republiek en Constitutie’, 33; zie ook Velema, *Republicans*, 197.

20 Velema, ‘Conversations with the Classics’, 429.

zaken in de Nationale Vergadering, maar eveneens over de lokale gemeenschappen, waar de oligarchie van moderate patriotten overheerste.²¹

Na de hevige rellen in Amsterdam van november 1795 waren de gemoederen wat tot bedaren gebracht, onder meer door bemoeiingen van Gogel en Wiselius. Het bleef echter toch onrustig in de stad. In april 1796 kreeg Amsterdam een nieuw stadsbestuur dat na zijn aantreden in conflict kwam met de volkssociëteiten, onder meer over het uitblijven van maatregelen tegen de Oranjegezinden. Een belangrijk onderdeel van de vrijwillige stadsmilitie, de kanonniërs, koos de zijde van de politieke clubs en kwam op 8-10 mei tegen het stadsbestuur in opstand. Dit kanonniersoproer dreigde uit te groeien tot een algemene volksofstand, ook in andere steden was veel onrust. Op verzoek van het Amsterdamse stadsbestuur greep de moderate voorzitter van de pas geïnstalleerde Nationale Vergadering Bicker in.²² Deze uit Amsterdam afkomstige oud-stadsbestuurder liet Franse troepen de orde in de stad herstellen.

Terwijl Gogel eind 1795 nog clementie had gevraagd voor enkele relschoppers die hadden deelgenomen aan de ongeregelheden in november, distantieerde hij zich in mei 1796 van het kanonniersoproer. Niet alleen had dit extreme en gewelddadige vormen aangenomen, ook had Gogel zich juist de maanden daarvoor als waarnemend raadslid in de positie van het stadsbestuur moeten verplaatsen. Gogel was niet de enige hervormingsgezinde Bataaf met bezwaren tegen het kanonniersoproer. Toen eind mei het voornemen bestond om aan de leden van de burgerwacht opnieuw wapens ter hand te stellen, weigerden velen, omdat zij niet samen met oproerlingen dienst wilden doen. Gogel was bombardier bij de tweede compagnie van de vrijwillige kanonniërs.²³ Hij liet in een schriftelijke verklaring weten, dat hij 'als behorende tot diegenen die de waarde van de eed kennende' toch meende niet meer te kunnen dienen, zolang het corps burger-artillerie geen complete reorganisatie had ondergaan. Hij wilde niet in het onzekere verkeren met welke lieden hij dienst moest doen.²⁴ Pas in 1798 zou hij in het corps terugkeren.²⁵

Door het kanonniersoproer kwamen de hervormingsgezinden nog meer in de verdediging. Veertien dagen lang kwam het onderwerp in de Nationale Vergadering telkens opnieuw aan de orde. Het incident werd handig uitgebuit door de moderaten om het verschijnsel volkssociëteit en de hervormingsgezinde beweging in diskrediet te brengen. Deze nasleep van het kanonniersoproer leidde tot het vertrek uit de politiek van Valckenaer. Hij maakte zich door zijn felle kritiek op Bicker onmogelijk, zowel bij de moderaten als bij zijn eigen groep. De gedreven politicus vertrok overhaast als gezant naar Spanje en zou niet terugkeren in de politiek. Ook voor Gogel waren het kanonniersoproer en het ingrijpen door de Nationale Vergadering in Amsterdam schokkend. Erg wrang vond hij het dat het nieuwe par-

21 De Lange, 'De politieke actie', 506-507.

22 De Lange, 'Revolutie en democratie', 476; L. de Gou, 'Jan Bernd Bicker (1746-1812)', 90.

23 Brief van Gogel over zijn aanstelling, 18 mei 1795, NA, Gogel, inv.nr. 2.

24 *Dagblad van de Raad van Amsterdam*, 27 mei 1796, vijfde stuk, 103.

25 Verklaring Raad der gemeente Amsterdam, 12 januari 1798, NA, Gogel, inv.nr. 4. Hij had zich steeds 'plichtmatig gedragen' en had ook op 10 mei 1796 gehoorzaamd aan het stadsbestuur. Hij werd daarom in rang en kwaliteit hersteld.

lement moest ingrijpen bij een opstand van groepen die de instelling van diezelfde Nationale Vergadering actief hadden gesteund.

In deze tijd deed zich ook een ingrijpende verandering in zijn persoonlijke leven voor. Kort nadat zijn vader in mei 1796 in Vught was overleden, verkocht zijn moeder haar huis in die plaats en trok zij op 73-jarige leeftijd in Amsterdam in bij haar zoon die toen nog vrijgezel was.²⁶ Gogel bleef met haar ‘Op de Voorburgwal over de kolk’ wonen, tot ze in 1798 naar Den Haag vertrokken.²⁷ Ook in zijn zakenleven veranderde er in 1796 veel. In april van dat jaar eindigde het compagnonschap met Pluvinet en Gildemeester.²⁸ Pluvinet keerde terug naar Parijs. Gildemeester was al eerder gaan deelnemen in het bedrijf van de familie van zijn vrouw.²⁹ Eerst zette Gogel de samenwerking met hem nog voort, maar per 1 juni kwam Gogel er alleen voor te staan.³⁰ Gogel had daardoor weinig bewegingsvrijheid, zodat hij zich noodgedwongen meer op zijn bedrijf moest concentreren dan voorheen.

Ondanks Gogels drukke bestaan vond hij nog tijd voor culturele activiteiten. Hij was een regelmatige bezoeker van de sociëteit ‘Felix Meritis’ aan de Keizersgracht, die als een cultureel centrum van Amsterdam fungeerde, waar hij uitvoeringen en lezingen bijwoonde.³¹ Gogel was bovendien vaardig met de pen en had plezier in het schrijven.³² Hij vertaalde een zangspel ‘De apothecar en de doctor’ uit het Duits.³³ Op 31 maart en 2 april 1796 werd het opgevoerd in de schouwburg te Amsterdam, terwijl dat ook in latere jaren tot in 1806 nog vele malen gebeurde.³⁴ De letterkundige Witsen Geysbeek nam Gogel later op in zijn *Woordenboek der Nederduitse dichters*, omdat de redacteur ‘in het gezellige verkeer onderscheiden geestige dichtstukjes van hem [had] gezien’ die hem ‘eer aandeden’.³⁵ Deze dichtstukken zijn verloren geraakt.

De belangen van zijn beroepsgroep vroegen eveneens Gogels aandacht. Het commissariaat van de Beleenbank was een functie, die in het verlengde lag van zijn koopmanschap. Hij bekommerde zich ook om de sinds 1609 bestaande Amsterdamse Wisselbank die in moeilijkheden was geraakt, doordat ze in afwijking van de statuten omvangrijke kredieten was gaan verlenen. In maart 1796 richtte Gogel zich met andere kooplieden tot het stadsbestuur – waarin hij dus op dat moment zelf zitting had – met het dringende verzoek de dekking bij de Wisselbank te her-

26 Oldewelt, ‘Het geslacht Gogel’, 159.

27 Dit adres was vermeld op brieven uit de periode 1795-1798, NA, Gogel, inv.nr. 2; zie ook Breen, ‘De regering van Amsterdam’, 104.

28 Contract tot beëindiging compagnonschap, 14 april 1796, afgesloten bij notaris Nahuys, GAA, Notarieel archief, inv.nr. 433, 16748/50.

29 Van Schaik e.a. (eds.), *Reis door Noord-Holland*, 5.

30 Contract tot beëindiging van de samenwerking van Gogel en Gildemeester, afgesloten bij notaris Nahuys, 24 juni 1796, GAA, Notarieel archief, inv.nr. 433, 16748/79.

31 Biografische schets van Gogel, Van Leeuwen-Canneman (ed.), *Briefwisseling*, xxxii.

32 Van der Aa, *Biographisch woordenboek*, deel 7, 266.

33 Het spel verscheen in druk en werd uitgegeven door J. Helders en A. Mars: Gottlieb Stephanie (vertaling I.J.A. Gogel), *De apothecar en de doctor* (Amsterdam 1796).

34 Gedrukte aankondigingen van de voorstellingen in 1796, NA, Gogel, inv.nr. 1; emailbericht van Dr. Klaartje Groot aan de auteur, 29 september 2013.

35 Witsen Geysbeek, *Biographisch woordenboek der Nederduitse dichters*, deel 2, 399.

stellen. Hun devies was ‘Herstel de Wisselbank en daarmede onze luister’.³⁶ Het mocht niet baten, de bank bleef een kwijnend bestaan leiden.

In deze jaren kwam de radicale activist Gogel in rustiger politiek vaarwater. Hij verlegde zijn belangstelling van het tumultueuze Amsterdam naar de gebeurtenissen rond de Nationale Vergadering in Den Haag. Hij wilde een bijdrage leveren aan de oplossing van de politieke impasse die was ontstaan door de polarisatie tussen hervormingsgezinden en moderaten, onder meer door de oprichting van het politieke tijdschrift *De Democraten*.³⁷

OPRICHTING VAN *DE DEMOCRATEN*

In de redactie van *De Democraten* werkte Gogel samen met de predikant en publicist Willem Ockerse die pas na de Bataafse omwenteling politiek actief was geworden. In juli 1795 publiceerde Ockerse een pamflet dat opzien baarde door zijn scherpe toon. *Bataven! Eischt eene Nationale Conventie! Of beroep aan het Bataafsche volk* luidde de titel. Ockerse waarschuwde daarin krachtig tegen patriotten die wel macht wensten, maar geen belang zagen in de een- en ondeelbaarheid, tot stand te brengen door een Nationale Vergadering en een grondwet. In de loop van 1795 ging hij in Amsterdam wonen, waar hij zich politiek begon te roeren en waar hij Gogel ontmoette.³⁸ Gogel en Ockerse zagen medio 1796 met zorg dat het streven naar een unitarisch-democratische staatsregeling in een impasse terecht was gekomen.³⁹ Ze wilden met hun blad de hervormingsgezinde beweging nieuw elan geven. De beide redacteuren namen Crayenschot in de arm als uitgever van het blad. Gogel kende hem al langer, ze hadden in januari 1794 beiden deelgenomen aan de bijeenkomst bij Van Irhoven van Dam ter voorbereiding van de Bataafse Omwenteling.

De Wit heeft de titel van het blad origineel genoemd, omdat geen groep in Amerika of Frankrijk de naam van democraten gebruikte.⁴⁰ In de Nederlandse verhoudingen gaat dat echter niet op. Palmer heeft er al op gewezen dat als benaming van een politieke groep de term democraten in 1786 voor het eerst in Nederland is gebruikt.⁴¹ Van Hogendorp schreef toen al dat de oppositie tegen de stadhouder verdeeld was in ‘aristocrates et démocrates’.⁴² In het blad zelf was de enige verwijzing naar de naamgeving te vinden in de ‘bladwyzer der voornaamste zaken’. Daar stond ter toelichting van de ‘aangenomen naam’ van het blad dat de medewerkers democraten waren die de Natie een veilig *middendoor* tussen de gevaarlijke partijen wil-

36 Van Dillen, *De geschiedenis der wisselbanken*, deel 1, 530-533.

37 Zie ook De Buijzer, *De Democraten*.

38 Stouten, *Ockerse*, 61.

39 De Lange, ‘De politieke actie’, 507.

40 De Wit, ‘De Nederlandse revolutie van de achttiende eeuw en Frankrijk’, 20.

41 Palmer, ‘Notes on the use of the word “Democracy”’, 205.

42 Van Hogendorp, *Brieven en Gedenkschriften*, deel 2, 55; deze *Brieven en Gedenkschriften* worden in het vervolg kort aangeduid als *BG*.

den wijzen.⁴³ De redactie zag de term democraten als een synoniem voor goedwillende en weldenkende Bataven, die zich onafhankelijk van partijen en facties opstelden. Terwijl Gogel en Ockerse zonder meer een vergaande staatseenheid wensden en een republiek vanzelfsprekend achtten, was de precieze vorm van de democratie wel een discussiepunt. De beide redacteuren bepleitten een representatieve democratie, maar dan wel aangevuld met een permanente dialoog tussen bestuurders en burgers. In het tweede nummer van *De Democraten* schreven ze dat goede bestuurders zo aan de verwezenlijking van de ‘democratische droom’ konden bijdragen.⁴⁴ In volgende nummers worstelden de redacteuren echter nogal met de vraag hoever de invloed van burgers en hun organisaties op het bestuur mocht gaan.

Hoe belangrijk de rol van de politieke pers ook was in de jaren na de Bataafse omwenteling, toch had ze minder invloed dan in de jaren tachtig. Toen voedden periodieken de debatten in de vele politieke clubs en sociëteiten die over het gehele land waren ontstaan. De politieke pers vormde het nationale politieke forum. Na de oprichting van de Nationale Vergadering in 1796 ging deze zelf de platformfunctie vervullen. Het *Dagverhaal*, dat de verhandelingen in het parlement in extenso opnam, werd ook in politieke clubs en koffiehuisen gelezen. Zo was het eerder de Nationale Vergadering zelf dan de politieke pers die in 1796 en 1797 de agenda bepaalde voor de politieke discussies.⁴⁵ Niettemin was door het ontbreken van politieke partijen in moderne zin, dit wil zeggen organisaties die politici en kiezers bijeen brengen om gemeenschappelijke doelstellingen na te streven, het belang van de pers wel degelijk groot. *De Democraten* speelde direct in op de discussies die in de Nationale Vergadering werden gevoerd.

Er waren al vele politieke bladen in allerlei soorten en van allerlei niveau.⁴⁶ De beide redacteuren van *De Democraten* vroegen zich af of er bestaansrecht was voor een nieuwe periodiek.⁴⁷ Hun antwoord was uiteraard bevestigend. Ze meenden dat er een nieuw blad nodig was om in de roerige en onzekere tijden voorlichting over politieke kwesties te geven. De dichter Theodorus van Kooten constateerde echter terecht dat onder de talrijke periodieken die voorlichting gaven over de constitutie *De Democraten* in kwaliteit uitmuntte, maar dat het daardoor wel zijn doel voorbij schoot. Hij schreef eind december 1796 aan zijn vriend Valckenaer, die toen al enige tijd in het buitenland verbleef: ‘Het wordt zeer wel en met geest geschreven, doch is niet *ad captum* van zekere classe des volks, die evenwel het meest verlichting nodig heeft’.⁴⁸

Dit citaat maakt duidelijk dat Valckenaer en Van Kooten niet tot de kring behoorden, die de redacteuren Gogel en Ockerse en uitgever Crayenschot vanaf het begin ondersteunden. Tot deze groep van Amsterdamse hervormingsgezinde Bataven behoorden wel Wiselius en Van Hasselt. Ook Frederik Fennekol, lid van het

43 Afzonderlijk zakenregister, *De Democraten*, gebonden uitgave, deel 1, iii.

44 *De Democraten*, nr. 2, 7 juli 1796, 9-15.

45 Van Sas, ‘The Netherlands 1750-1813’, 63.

46 Elias, *Historiographie*, 22-51.

47 *De Democraten*, nr. 1, 30 juni 1796, 7.

48 Van Kooten aan Valckenaer, 20 december 1796, in: *GAGN*, deel 2, 516.

Oost-Indisch Comité dat na 1795 de zaken van de VOC afwikkelde, de advocaat Angelus Cuperus en stadsprocureur Maurits Cornelis van Hall maakten deel uit van deze kring.⁴⁹ Anders dan de radicale parlementariërs Vreede en Valckenaer waren de leden van deze groep er in principe op gericht door een toenadering tot de moderaten de impasse waarin het hervormingsstreven terecht was gekomen te doorbreken. Het is dan ook onjuist om het blad als het orgaan van Vreede aan te duiden.⁵⁰

Het nieuwe blad was het meest verwant aan *De Republikein* dat de remonstrantse oud-predikant en publicist Jan Konijnenburg al vanaf begin 1795 in Amsterdam uitgaf.⁵¹ Hoewel *De Republikein* de op verzoening gerichte proclamatie van Schimmelpenninck had verdedigd, verkondigde het blad later steeds meer van hem afwijkende ideeën.⁵² De verwantschap met *De Democraten* nam in de loop van de tijd toe. Toen Konijnenburg in augustus 1797 na zijn verkiezing tot lid van de tweede Nationale Vergadering zijn eigen tijdschrift afsloot, maakte hij de opmerking dat hij het stokje doorgaf aan ‘zijn Spitsbroeders’, *De Democraten*. Dat tijdschrift kende dezelfde uitgangspunten als *De Republikein* en het zou, indien hij een forum nodig had, zeker zijn bijdragen opnemen.⁵³ Het is echter onjuist om Konijnenburg als mederedacteur van *De Democraten* te zien, zoals in de literatuur meermalen is gebeurd.⁵⁴ Nergens is geboekstaafd, dat hij daadwerkelijk bijdroeg aan *De Democraten*.⁵⁵

Ook al beklemtoonde Konijnenburg de verwantschap tussen beide bladen, toch hadden de periodieken wel een eigen kleur. Voor zijn blad deed Konijnenburg vaak een beroep op Cornelius Rogge en Boudewijn van Rees, eveneens remonstrantse predikanten met politieke belangstelling. In vele artikelen in *De Republikein* klonken de godsdienstige opvattingen van deze groep door. Dat was een kenmerkend verschil met *De Democraten*. Dat blad stond vrij gereserveerd en nogal kritisch tegenover de godsdienst. Het was sceptisch over de vormende waarde van de religie en over de onderlinge verdraagzaamheid van de godsdienstige richtingen.⁵⁶ Dat herinnert aan Gogels memorie van februari 1794 en zijn speech van januari 1796 waaruit ook afstandelijkheid ten opzichte van de godsdienst sprak. Hij was – zoals nagenoeg iedereen in deze tijd – wel aangesloten bij een kerk, eerst bij de Nederduits gereformeerde gemeente, later bij de Waals-hervormde kerk, maar in zijn correspondentie zijn geen levensbeschouwelijke ontboezemingen van persoonlijke aard te vinden.⁵⁷

49 De Lange, ‘De politieke pers’, 93; De Lange, ‘De politieke actie’, 514; Colenbrander, ‘Catalogus van eenig Bataafsche drukwerk’, 241-242.

50 De Bosch Kemper, *Letterkundige aantekeningen*, 323. Jeannette Elias heeft deze mening al bestreden (*Historiographie*, 38). Het blad verkondigde echter evenmin de denkbeelden van Valckenaer zoals zij heeft geponeerd.

51 Koekkoek, ‘Jan Konijnenburg’, 243 noot; Vuyk, *Remonstranten op de bres*, 223-235.

52 Colenbrander, ‘Catalogus van eenig Bataafsche drukwerk’, 241.

53 *De republikein*, III, nr. 176, aangehaald in Vuyk, ‘*De republikein* van Jan Konijnenburg’, 218.

54 De Wit, *De strijd tussen aristocratie en democratie*, 140, 160; Schama, *Patriots and Liberators*, 290; Stouten, *Ockerse*, 95.

55 Vuyk, ‘*De republikein* van Jan Konijnenburg’, 218.

56 *De Democraten*, nr. 49, 13 april 1797, 65-72, aangehaald in Hagen, *Antipapisme en cultureel natiebeseft*, 104.

57 Op 30 januari 1794 ging Gogel over naar de Waalse gemeente, Zappey, *Goldberg*, 212. Twee van zijn kinderen werden gedoopt in de Waals-hervormde kerk in Den Haag; het lidmatenregister van deze kerk

Afb. 6 Allegorisch titelvignet van het tijdschrift *De Democraten*, prent door Christiaan Josi, naar een ontwerp van de redactie, 1797, Rijksmuseum, Amsterdam, RP-P-OB-86.630. Een groep mannen roeit in een boot op zee tijdens een storm, hun bestemming in de verte is de ideale staat, verbeeld door een tempel aan de kust (*Het Bataafse experiment*, 75).

Tussen eind juni 1796 en begin februari 1798 verscheen *De Democraten* ruim negentig maal, gewoonlijk op donderdag. De artikelen in het blad waren anoniem. Alleen van Gogel en Ockerse staat onomstotelijk vast dat zij belangrijke bijdragen leverden. Verder is van Van Hall bekend dat van hem bijdragen werden opgenomen, vooral in de vorm van gedichten onder het pseudoniem Brutus.⁵⁸ In een brief van 3 februari 1798 waarin Ockerse op de oprichting van het blad terugkeek, sprak hij Gogel aan als medeoprichter en co-redacteur.⁵⁹ Ockerse herinnerde er toen aan dat de eerste twee nummers gezamenlijk door de beide redacteuren waren geschreven en dat de inhoud als een soort beginselverklaring kon worden beschouwd. Uit de brief valt af te leiden dat zij ook daarna de voornaamste redacteuren waren, maar dat er wel sprake was van een gemeenschap van medewerkers en lezers. Ockerse gebruikte zelfs de term broederschap.

Gogel en Ockerse schreven waarschijnlijk de belangrijkste artikelen, deels afzonderlijk en deels in samenwerking.⁶⁰ Het lijkt erop dat hun coöperatie meer

vermeldde dat het echtpaar Gogel-Van Hasselt in 1807 vanuit Amsterdam was overgeschreven, op 29 januari 1809 was het weer uitgeschreven wegens vertrek naar Amsterdam, Haags gemeentearchief, lidmatenregister van de Waals-hervormde gemeente in Den Haag, 1733-1844, inv.nr. 107.

⁵⁸ Koenen, 'Levensbericht van M.C. van Hall', 55; Stouten, *Ockerse*, 126.

⁵⁹ Ockerse aan Gogel, 3 februari 1798, NA, Gogel, inv.nr. 10, gedeeltelijk ook in *GAGN*, deel 2, 715-717.

⁶⁰ De Lange, 'De politieke actie', 506.

werd gedragen door een gezamenlijk ideaal en een goede taakverdeling dan door sterke persoonlijke banden.⁶¹ Ockerse nam afscheid als redacteur, nadat hij in september 1797 was toegetreden tot de tweede Nationale Vergadering. De feitelijke samenwerking tussen Gogel en Ockerse strekte zich dus uit van juni 1796 tot en met augustus 1797.⁶²

HET PROGRAMMA VAN DE REDACTIE VAN *DE DEMOCRATEN*

Het gezamenlijke beleidsprogramma van beide redacteuren dat ze in het eerste nummer ontvouwd, was bondig geformuleerd in zeven punten.⁶³ Voorop stond volksverlichting door middel van onderwijs. Burgerlijke en godsdienstige vooroordelen moesten worden bestreden, 'nutte' kunsten en wetenschappen bevorderd. Alleen een verlicht volk was vatbaar voor de vrijheid en was in staat van deze vrijheid te genieten. De vrijheid van drukpers was voor de verlichting van het volk van groot belang en mocht niet worden geschonden, maar ook niet misbruikt.

In het verlengde hiervan lagen volkssoevereiniteit en representatieve democratie. Een verlicht volk dulde geen overheersing; de uitoefening van zijn soevereiniteit moest dus 'op vaste gronden gevestigd' en wettig geregeld worden. Het kiezen van vertegenwoordigers was slechts een eerste stap. De wijze van verantwoording aan het volk door deze representanten moest duidelijk worden vastgelegd. De gevallen waarin het volk hoofdelijk zou moeten worden geraadpleegd, dienden nauwkeurig te worden bepaald.

'Burgerlyke Gelykheid' was de zekerste waarborg voor de vrijheid. Belagers van de vrijheid begonnen altijd eerst met het aantasten van de gelijkheid. Het probleem was hoe deze 'tere plant', die 'nimmer voorheen in den Nederlandsche tuin geteeld' was, gekweekt moest worden. Alleen deugd en bekwaamheid gaven aanspraak op en verplichtten tot openbare waardigheden, ambten en bedieningen. Gilden en corporaties moesten worden opgeheven. Dit diende echter wel voorzichtig te gebeuren, zonder 'byzondere personen daardoor te verongelyken'.

Door een krachtige eenheidsstaat moest het nieuwe politieke stelsel 'veerkracht' krijgen. Een eenvoudig systeem werkte het beste en daarom was een- en ondeelbaarheid geboden in het bestuur en in de 'geheele Staatsinrichting'. De jonge republiek moest zich 'ontzagchlyk' maken voor zijn vijanden en 'achtingswaardig' voor vriend én vijand. Daarom moest de 'deerlyk vervallene' vloot worden hersteld en moest een 'welingेरichte gewapende burgermacht' worden gevormd. Ook het op-

61 Stouten, *Ockerse*, 97.

62 Stouten schrijft dat Gogel in 1797 nogal eens ziek was en dat hij daarom nauwelijks tegelijk aan krant en sociëteit tijd kon besteden, Stouten, *Ockerse*, 97. Daarvoor verwijst zij naar een brief van Gogel aan Fennekol, 30 juni 1797, NA, Fennekol, inv.nr. 13 en naar het *Dagverhaal*, zonder nadere specificatie. De brief is slechts een kattebelletje met het bericht dat Gogel een bijeenkomst heeft moeten verzuimen en het verzoek om voor de eerstvolgende vergadering het voorzitterschap waar te nemen. Raadpleging van het *Dagverhaal* levert niets op, het is ook niet in te zien hoe dit voor de ziekte van Gogel een bron kan zijn. Een andere bron vermeldt 'zijn nooit gestoorde gezondheid' (Van der Aa, *Biographisch woordenboek*, deel 7, 266).

63 *De Democraten*, nr. 1, 30 juni 1796, 3-6.

wekken van de ‘vaderlandsche volksgeest’ en het aanmoedigen van de ‘volksdeugd’ waren van groot belang.

Het herstel van de staatsfinanciën was vereist: middelen en behoeften van de staat moesten in evenwicht worden gebracht. Daarom diende spaarzaamheid te worden betracht in het bestuur en was herstel van het nationaal krediet noodzakelijk. Het bestuur moest eenvoudiger en eenvormiger worden; een ‘minst zaamgesteld’ bestuur was het minst kostbaar. Deze vereenvoudiging zou leiden tot afschaffing van vele overtollige ambten. Omdat de taken simpeler werden, konden ook de salarissen (‘in evenredigheid van het werk’) van sommige ambtenaren worden verlaagd. Ook op de wijze van belastingheffing en de inning van belastinggelden kon worden bezuinigd.

De garantie van de veiligheid van personen en goederen was ‘onbetwistbaar het eerste en het gewichtigste oogmerk, dat zich het mensdomein by het aangaan van alle maatschappelyk verdrag heeft voorgesteld’. Dat betrof uiteraard in de eerste plaats de externe veiligheid, de verdediging tegen buitenlandse vijanden. Daarnaast was de interne veiligheid het best gewaarborgd als er goede en liefst zo weinig mogelijk wetten waren, het bestuur en de rechterlijke macht goed waren georganiseerd en de wetten streng werden gehandhaafd.

Ten slotte moest de godsdienst worden gescheiden van de ‘huishouding van den Staat’. Deze scheiding van kerk en staat wilde echter niet zeggen dat de bestuurders geen waakzaamheid moesten betrachten ten aanzien van de godsdienst. Er moest voor worden gewaakt dat de godsdienst niet werd verdrongen, maar zij moest zich ook niet indringen in de ‘algemeene maatschappelyke belangen’. De godsdienst moest vrij zijn, maar ‘deze vryheid [moest] aan het volksgeluk in geenerlei zin hinderlyk zyn.’

In de loop van de tijd werkte de redactie dit beleidsprogramma uit. Het droeg in de jaren 1796-1797 bij aan de meningsvorming die uiteindelijk tot de Staatsregeling van 1798 leidde. Naast het beleidsprogramma publiceerden de redacteuren een beginselverklaring. Gogel en Ockerse zagen de revolutionairen en moderaten als twee doorgaans constructieve partijen, met elk hun eigen voor- en nadelen, waarin echter helaas ook extremisten werkzaam waren. De redactie wenste geen tweedracht tussen revolutionairen en moderaten. De twee partijen moesten elkaar niet verketteren; ‘partyzucht’ was uit den boze en alleen het ‘veilige middendoor’ kon het vaderland redden.⁶⁴ In elk geval moesten de klip van de aristocratie en de rots van de ultra-revolutionairen worden vermeden.

Gogel en Ockerse deden een duidelijke poging om polarisatie tegen te gaan. Zij wilden een eigen geluid laten horen met een nieuwe oriëntatie voor de hervormingsgezinden. Hun gedachtengang is naast die van de ultra-revolutionairen, federalisten en moderaten wel aangeduid als een afzonderlijk, vierde scenario voor de voltooiing van de revolutie. Deze politieke richting verbond de staatsvorming met natievorming.⁶⁵ Staatsvormende programmapunten als de reorganisatie van de

⁶⁴ *De Democraten*, nr. 1, 30 juni 1796, 2-3.

⁶⁵ Van Sas, *De metamorfose*, 277-291.

overheidsfinanciën werden gecombineerd met natievormende ambities onder het motto ‘volksverlichting door nationale instellingen’. Voor de natievorming achtten Gogel en Ockerse een zedelijke revolutie nodig, waarin de bevolking door een beschavingsoffensief tot één natie gesmeed moest worden. Zo probeerden ze tot een nieuw elan te komen.

Hoewel de beginselverklaring van Gogel en Ockerse op politieke samenwerking met de moderaten was gericht, hanteerden ze niet bepaald een woordgebruik dat deze groep kon overtuigen. In theorie probeerde de redactie met hooggestemde artikelen de tegenstelling tussen hervormingsgezinden en moderaten te overbruggen. Ze wilde zich onafhankelijk en in het midden van het Bataafse patriottisme opstellen en partijstrijd voorkomen. De uitgezette politieke lijnen en het beleidsprogramma in *De Democraten* waren echter die van de hervormingsgezinden. De redactie nam daarbij geen blad voor de mond. De formuleringen waren zozeer gericht op het hervormingsgezinde programma dat moeilijk valt in te zien dat het tijdschrift aantrekkelijk kon zijn voor moderaten. In de praktijk uitten Gogel en Ockerse zich ronduit anti-moderaat. Bovendien was hun eigen programma zo geprofileerd, dat hun hoop om de polarisatie tussen hervormingsgezinden en moderaten tegen te kunnen houden ijdel was.⁶⁶ Verder veroordeelde de redactie weliswaar het Amsterdamse kanonniersoproer, maar toch sloot ze het gebruik van revolutionaire middelen ‘buiten en zelfs tegen de wet’ in uitzonderlijke gevallen niet uit.

Eenzelfde ambivalentie toonde het blad ten aanzien van de Oranjegezinden. In het eerste nummer hadden Gogel en Ockerse geschreven dat ze niemand persoonlijk haatten en dat ze zelfs de ‘misleide Oranje-factie niet zouden willen beledigen, maar zouden trachten te winnen’.⁶⁷ Dat was echter zeker geen poging tot samenwerking, maar slechts een opwekking aan individuele orangisten om zich te bekeren tot ‘waare en oprechte Bataven’. In hetzelfde nummer uitte de redactie namelijk haar vreugde dat ‘de keetens eener Aristocratische en Oranje-slaverny waren afgeschud’. Als belangrijkste oogmerk zag het blad de omverwerping van het federalistische systeem dat ‘het grootste plechtanker der Oranje- en Aristocratische party’ was.⁶⁸ De redactie bleef ervan overtuigd dat de aanhangers van Oranje en de Aristocraten niet ophielden ‘in het duister te woelen’.⁶⁹ Ze wilde een jaarlijks feest ter viering van de Val van Oranje.⁷⁰ Tekenend was ook dat *De Democraten* zich sterk afzetten tegen de moderate proclamatie van Schimmelpenninck van februari 1795, die bestraffing van Oranjegezinde oud-regenten afwees. In lijn met de verontwaardigde reactie van Gogels Comité revolutionair van destijds bestempelde de redactie de proclamatie als de ‘miskraam van 24 dagen’.⁷¹ Vrees en benauwdheid hadden na de Bataafse omwenteling tot deze ontijdige verlossing geleid.

Terwijl de eerste twee nummers van *De Democraten* een coproductie van Go-

66 De Lange, ‘De politieke actie’, 507.

67 *De Democraten*, nr. 1, 30 juni 1796, 3.

68 Idem, nr. 22, 10 november 1796, 170.

69 Idem, nr. 41, 16 februari 1797, 2.

70 Idem, nr. 50, 20 april 1797, 79.

71 Idem, nr. 30, 15 december 1796, 229. De proclamatie was gedateerd 11 februari 1795, dat was 24 dagen na de Bataafse omwenteling van 18 januari 1795.

gel en Ockerse waren, nam waarschijnlijk de laatste in het vervolg de ideologische, karakterkundige en beschouwende artikelen voor zijn rekening, die verwantschap vertoonden met de inhoud van zijn lezingen en boeken. Met lezingen in *Doctrina* in 1796 en 1797 over ‘de gebreken der aeloude Nederlandsche staatsregeling’ actualiseerde Ockerse de inleidingen die Wiselius in de jaren voor de omwenteling in *Doctrina* had gehouden.⁷² Het derde deel van zijn *Characterkunde* waaraan Ockerse in de tijd van zijn redacteurschap de laatste hand legde, is wel gekenschetst als ‘de eerste met een wetenschappelijke verklaring onderbouwde collectieve psychologie van het Nederlandse volk in zijn geheel’.⁷³

Gogel schreef over economie, financiën en praktische politiek. Zijn visie lijkt op deze punten aanwezig in vele afleveringen van *De Democraten*.⁷⁴ Het redacteurschap was van belang voor de verdere levensloop van Gogel, omdat hij door het schrijven in dit blad van hoog niveau zijn expertise kon ontwikkelen en zijn politieke denkbeelden kon aanscherpen. Het blad wilde niet alleen maar getuigen, maar het was ook expliciet op voorlichten en overtuigen van de lezers gericht en wilde zo een politieke functie vervullen.

Volstreekte zekerheid over het auteurschap is er alleen over een artikel van Gogel over buitenlandse beleggingen in het nummer van 17 augustus 1796, waarin een opmerking in zijn speech voor de wijkvergadering in januari van dat jaar werd uitgewerkt.⁷⁵ Gogel keek vooral naar het belang van zijn eigen land. Hij schetste de desastreuze gevolgen van lenen aan het buitenland en drong in het artikel aan op verbodsbepalingen. In zijn artikel voerde Gogel niet alleen economische argumenten aan, maar ook politieke overwegingen. De economische neergang tastte volgens hem ook de ‘esprit public’ aan en verlamde de nationale veerkracht. Bovendien hadden volgens hem de vijandige staten Engeland, Oostenrijk en Rusland geprofiteerd van Nederlands kapitaal en daarmee macht en invloed opgebouwd. Iemand die geld had belegd in deze landen kon toch moeilijk hopen dat de Fransen of Bataven zouden winnen. Voor de renteniers, houders van staatsobligaties, had hij weinig achting. Honderden jongelieden groeiden op als onnutte wezens, omdat ze konden leven van nagelaten waardepapieren. Renteniers waren volgens Gogel niet geschikt om hun land te verdedigen. ‘De Hemel behoede elke maatschappij van renteniers voor een vijandelijke aanval!’ Later zou hij renteniers nog aanduiden als ‘ware hommels, die de fortuinen hunner medeburgen opteeren [...] welke aan de industrie onttrokken worden en anders vruchtdragend zouden zijn.’⁷⁶ Er was in het artikel ook een felle aanval te lezen op speculanten, op ‘het uit de afgrond der hel opgestegen gebroed der agioteurs’. Het artikel was een algemeen betoog, maar Gogel verwees concreet naar beleggingen van 6,5 miljoen gulden in een ver buitenland.⁷⁷ Zijn eigen poging tot een grondaankoop in Noord-Amerika

72 Van Sas, *Bataafse terreur*, 16; Van Sas, *De metamorfose*, 307-309.

73 De typering is van Frijhoff, ‘Het zelfbeeld van de Nederlander in de achttiende eeuw’, 24.

74 De Lange, ‘De politieke actie’, 514 noot.

75 *De Democraten*, nr. 10, 17 augustus 1796, 73-78.

76 Gogel, *Memoriën*, 38-39.

77 Volgens Van Winter, *Het aandeel van den Amsterdamschen handel*, deel 2, 247 noot doelde hij in het bijzonder op twee beleggingen van Stadnitski.

noemde hij niet, hoewel hij tot in het jaar 1797 bleef proberen de grond toch nog op zijn naam te krijgen.⁷⁸ Het artikel was geen eendagsvlieg, want twee jaar later zou Gogel het in het begin van zijn agentschap omzetten in een memorandum voor de nieuw aangetreden regering, waarbij hij naar deze eerdere publicatie verwees.⁷⁹

Voor de patriotten was Amerika steeds het 'voorbeeld in de verte' geweest.⁸⁰ Terwijl Gogel in zijn speech van januari 1796 Amerika nog in positieve zin als de 'wieg der vrijheid' aanduidde, liet hij zich enkele maanden later in zijn artikel sceptisch over dat land uit. Amerika had 'zijn klimmende grootheid aan ons geld te danken', de invloed van de pro-Engelse factie nam er volgens Gogel gestaag toe en had misschien al geheel de overhand.⁸¹ Dat was ook te wijten aan 'de Amerikaansche Constitutie op het Foederalismus gegrond', die alleen maar tot verdeeldheid leidde.⁸² Ook het verfoeide, federalistisch geïnspireerde reglement van de Nationale Vergadering in eigen land was een gevolg van het medicijn van 'Amerikaansche geneesheren'.⁸³ De felle unitarist Gogel had er in het geheel geen oog voor dat federalistische schrijvers als Swildens en Dumbar zich wel degelijk binnen het gedachtengoed van het democratische republicanisme bewogen. Ze waren tegen een eenheidsstaat, omdat ze meenden dat democratische opvattingen alleen in een federale staat met relatief kleine politieke eenheden tot hun recht zouden komen.⁸⁴ Volgens Swildens kwamen ook de republikeinse uitgangspunten in gevaar in een eenheidsstaat die volgens hem uiteindelijk zou uitdraaien op de invoering van een monarchie.

De reeks artikelen in *De Democraten* over de overheidsfinanciën ving aan met een nummer dat medio juli 1796 geheel aan de uniformering van de belastingen was gewijd. Een volgend nummer bevatte een bijdrage over de samensmelting van de gewestelijke schulden. De beide verhandelingen, waarvan algemeen wordt aangenomen dat ze door Gogel waren geschreven, vormden een samenhangend geheel.⁸⁵ Later haakte Gogel ook concreet in op de belastingdiscussies in de Nationale Vergadering, hij reageerde onder meer op een memorandum van de onafhankelijke, unitarische afgevaardigde Van de Kastele.⁸⁶ In *De Democraten* van 7 februari 1797 publiceerde Gogel een vergaand voorstel voor een nieuw soort belasting, de (progressief stijgende) inkomstenbelasting. Hij verdedigde de maatregel door te wijzen op het feit dat mensen met een hoog inkomen ook meer geld aan luxe te besteden

78 Van Winter, *Het aandeel van den Amsterdamschen handel*, deel 2, 247 noot; Van Winter, *American Finance*, deel 2, 676 noot. Van Winter verwijst naar notariële akten waarbij in Gogels boekhouding de aankoop van grond in Amerika als een nog te effectueren claim stond vermeld, GAA, Notarieel Archief, 27 juni 1794, inv.nr. 433, 16745/55; 14 april 1796, 16748/50; 24 juni 1796, 16748/79 en 22 december 1797, 16749/91.

79 Gogel aan Uitvoerend Bewind, 18 mei 1798, in: GAGN, deel 2, 780-785.

80 Schulte Nordholt, *Voorbeeld in de verte*.

81 *De Democraten*, nr. 10, 17 augustus 1796, 77.

82 Idem, nr. 38, 26 januari 1797, 284.

83 Idem, nr. 22, 10 november 1796, 173. Ter toelichting van deze uitspraak werd verwezen naar de 'merkwaaardige voorrede' bij het derde deel van een werk over de Amerikaanse constitutie van het federalistische lid van de Nationale Vergadering Dumbar, Gerhard Dumbar, *De oude en nieuwe Constitutie der Vereenigde Staaten van Amerika*.

84 Velema, 'Conversations with the Classics', 430.

85 *De Democraten*, nr. 4, 18 juli 1796, 25-32; Idem, nr. 5, 21 juli 1796, 33-34.

86 *De Democraten*, nr. 23, 10 november 1796, 179-184. Gogel besprak een artikel in de Franse krant *Le Moniteur*, dat later gebaseerd bleek te zijn op een memorandum van Van de Kastele.

hadden. De staat had in hun geval dus ook meer te beveiligen, omdat ‘de waarde van het vermogen, de waarde der bescherming niet alleen in eene percentsgewyze, maar zelfs in eene bestendig steigenden (*progressive*) mate doet verhogen’.⁸⁷ Gogel achtte ‘dit middel het billijkst en rechtvaardigst van allen’. En hij voegde daar zelfs aan toe: ‘het ware te wenschen, dat het zoodanig konde worden ingevoerd, dat alle andere belastingen geheel konden vernietigd worden’.

Het blad publiceerde ook een artikel over de volkssociëteiten dat overeenkomst vertoonde met het in maart 1795 door het Comité revolutionair uitgegeven memo.⁸⁸ Op het punt van lokale organisaties waren de denkbeelden van Gogel in de jaren 1795-1797 in beweging.⁸⁹ Ook na het kanonniersoproer verdedigde hij de volkssociëteiten nog, die het mikpunt waren geworden van de moderaten. Gogel betoogde dat het volk niet aan zichzelf overgelaten mocht worden. Het bestuur moest het belang van de medewerking van het volk onderkennen en kundige mensen dienden zich voor de volkssociëteiten beschikbaar te stellen, dan kon het ‘wederkeerig vertrouwen tusschen het Volk en het Bestuur hersteld worden’.⁹⁰ Daarvoor vormden ‘welingerichte’ volkssociëteiten het geschikte middel bij uitstek in Gogels evaluatie. De hervormingsgezinde bestuurder die dagelijks omging met de burgers in de volkssociëteiten, kon daar de gevoelens en de denkwijze van de natie leren kennen. Zo kon hij de ‘ingebeelde afstand’ overwinnen die alle bestuurders al snel dreigde te besmetten. Voor een representatieve vertegenwoordiging waren kundigheden bij het volk nodig, waarvoor de volkssociëteiten als leerschool konden dienen, ook voor de lagere standen. Zonder een goede begeleiding kwamen er echter slecht functionerende sociëteiten tot stand, waar politieke fortuinzoekers onterechte kritiek spuiden, waardoor het vertrouwen in het bestuur verloren ging. De invloed van de volkssociëteiten kon dan tot wanorde (‘desorganisatie, regeringsloosheid, ontbinding, etc.’) leiden.

Een maand later was er forse kritiek in *De Democraten* te lezen op een ontwerp-regeling, die de Amsterdamse stemmers het recht gaf om voorstellen te doen aan het stadsbestuur die bindend waren als ze ondersteund werden door twee derde van de stemmers.⁹¹ Het ontwerp-reglement was tot stand gekomen onder invloed van de wijkvergaderingen en politieke clubs. De redactie plaatste op een prominente plaats een anoniem ingezonden stuk, dat zeer kritisch was over deze vorm van directe democratie op lokaal niveau. Het waarschuwde voor het gevaar dat door de aanvaarding van reglementen die strijdig waren met nationale regelgeving de vorming van een unitarische staat kon worden belemmerd.⁹² Nadat het ontwerp was goedgekeurd, kreeg de schrijver van het ingezonden stuk een half jaar later de ruimte voor een sarcastisch betoog over zijn ervaring met bijeenkomsten die naar aanleiding van de regeling waren uitgeschreven. Hij schreef over de kwalen die

87 *De Democraten*, nr. 40, 9 februari 1797, 293-300, inzh. 298. Het destijds nog ongebruikelijke woord ‘progressive’ was tussen haakjes geplaatst en cursief gedrukt.

88 *Idem*, nr. 7, 4 augustus 1796, 49-53.

89 De Lange, ‘De politieke actie’, 509; Jourdan, *Amsterdam en révolution*.

90 *De Democraten*, nr. 7, 4 augustus 1796, 50-53.

91 Zie over deze regeling ook Breen, ‘De regeering van Amsterdam’, 59-60.

92 *De Democraten*, nr. 15, 22 september 1796, 118-120.

men kon opdoen op ‘benaauwde avonden, in nauwe vertrekken, op elkander gepakt’. Zijn conclusie was dat het verstandiger was de nationale representatieve democratie te versterken.⁹³

TOESPITSING VAN DE POLITIEKE TEGENSTELLINGEN

De politieke tegenstellingen in het land verscherpten zich door het Plan van Constitutie dat de constitutiecommissie in november 1796 aan de Nationale Vergadering aanbood. Het Plan leidde tot veel kritiek, ook in *De Democraten*.⁹⁴ Niet alleen ging het uit van een federale bestuursvorm, maar volgens de critici voorzag het ook in een systeem van ‘verkiesbare aristocratie’ in plaats van een vertegenwoordigende of participerende democratie.

Na een moeizame discussie in de verdeelde Nationale Vergadering werd het Plan eerst als grondslag voor het verdere beraad aanvaard, maar kwam op 2 december een compromis tot stand, doordat het parlement vaststelde dat het document gebaseerd moest zijn op het principe van een- en ondeelbaarheid. De precieze uitwerking van dit beginsel liet het echter in het midden. Voor een nadere uitwerking stelde het een tweetal commissies in. Een werkgroep onder leiding van Hahn moest aanbevelingen doen om het principe van een- en ondeelbaarheid steviger in het Plan te verankeren, terwijl een commissie onder voorzitterschap van Van de Kastele voorstellen moest formuleren, gericht op financiële eenwording.

De twee commissies kwamen al snel met hun aanbevelingen. Met de alternatieve voorstellen van Hahn kon de verdere discussie worden toegespitst op de essentiële tegenstellingen.⁹⁵ Het rapport van Van de Kastele greep niet alleen terug op een eerder memorandum van hemzelf, maar ook op gedachten die Gogel in *De Democraten* had ontwikkeld.⁹⁶ Op basis van dit rapport nam de Nationale Vergadering een belangrijk besluit door op 20 januari 1797 de samensmelting van de gewestelijke schulden te aanvaarden als eerste stap op weg naar een nieuw, landelijk financieel stelsel.⁹⁷

Door de strijd over het Plan van Constitutie die daarna ontbrandde, ontstond bij Gogel en zijn medestanders aandrang om een eigen netwerk van betrouwbare sociëteiten op te zetten die expliciet gericht waren op het propageren van de eenheidsstaat.⁹⁸ Nadat kort daarvoor in Haarlem, Alkmaar, Rotterdam en Delft sociëteiten voor Eenheid en Ondeelbaarheid waren opgericht, zetten Gogel en enkele medestanders op 27 maart 1797 hun plan voor een Amsterdamse sociëteit door. De nieuwe sociëteit vormde een instrument van politieke actie en propaganda. Het uitdrukkelijke doel was om te bevorderen dat het Ontwerp van Constitutie zoveel

93 Idem, nr. 48, 6 april 1797, 56-60.

94 Idem, nr. 26, 22 november 1796, 197-200.

95 Geyl, *De Nederlandse stam*, deel 6, 1656-1660; Oddens, *Pioniers*, 214.

96 Schama, *Patriots and Liberators*, 266.

97 *De Democraten*, nr. 26, 22 november 1796, 197-200. Godefroi, *De financiële unificatie*, 7.

98 Poell, *The Democratic Paradox*, 92.

mogelijk in unitarische zin zou worden geamendeerd. Een andere doelstelling was de bestrijding van ultra-revolutionaire en anarchistische tendenties. Bij de opening van de nieuwe club verklaarde Gogel dat hij ‘gevoelig getroffen [was] door de rampen welke ons aangebooren of aangenomen vaderland bij de toenemende partijen factiezucht dreigen’, zodat hij ervan overtuigd was dat er een vereniging moest komen voor mensen die het verderfelijke systeem van aristocratie en federalisme afwezen, maar die tegelijkertijd niets te maken wilden hebben met degenen die ‘onder de dekmantel van vaderlandsliefde de snoodste bedoelingen tot regeereloosheid, wanorde of onrechtvaardigheid’ koesterden.⁹⁹ Gogel zag blijkbaar geen tegenstelling tussen zijn afkeer van ‘de toenemende partij- en factiezucht’ en het oprichten van een nieuwe organisatie die duidelijk op politieke strijd was gericht. Hij vereenzelfdigde zijn streven naar de eenheidsstaat zonder meer met het algemeen belang.

In de *Amsterdamsche Courant* van 30 maart stelde de Sociëteit zich met een beknopte beginselverklaring voor aan het Amsterdamse publiek.¹⁰⁰ Gogel begon de beweging ook landelijk te structureren met een centrale coördinatie vanuit de Amsterdamse sociëteit De Uitkijk. Er waren verder contacten met hervormingsgezinde afgevaardigden in de Nationale Vergadering.¹⁰¹ Met het redactionele werk voor *De Democraten* en zijn activiteiten voor de Sociëteit meende Gogel meer aan de goede zaak te kunnen bijdragen dan in bestuurlijke functies die hij in maart en april afwees. Gezien het redactionele werk voor *De Democraten* voldeed Gogel aan de typering van de ‘moderne intellectueel’, die rond 1800 geboren werd.¹⁰² Gelet op de aard van zijn andere politieke bemoeienissen was hij echter toch meer een doelgerichte politieke activist – en later een daadkrachtige bestuurder – dan een ‘freischwebende’ intellectueel.

Gogel ging in de nieuwe Sociëteit een hoofdrol spelen. Hij werd tot voorzitter gekozen, ook Fennekol, Wiselius en Ockerse kregen stemmen.¹⁰³ Als voorzitter hield hij tijdens de oprichtingsbijeenkomst en ook daarna nog een paar redevoeringen, waarin hij zich een krachtig ijveraar voor de eenheidsstaat toonde. De vergadering benoemde hem, Fennekol en Cuperus als leden van een commissie die een brochure met grondbeginselen en reglementen voorbereide.¹⁰⁴ Gogel en zijn medebestuurders beoogden door debatten te organiseren de publieke opinie rijp te maken voor een radicale breuk met de federale staatsinrichting. Een andere activiteit was het sturen van adressen aan de Nationale Vergadering. De Amsterdamse krantenlezers konden de activiteiten van Eenheid en Ondeelbaarheid goed volgen, want regelmatig plaatste de Sociëteit advertenties over haar activiteiten. Zij liet om

99 Oprichtingsvoorstel van de Sociëteit voor Eenheid en Ondeelbaarheid, NA, Gogel, inv.nr. 2, aangehaald in Poell, *The Democratic Paradox*, 92.

100 *Amsterdamsche Courant*, 30 maart 1797, aangehaald in Stouten, *Ockerse*, 98.

101 Over de precieze opzet van het politieke netwerk is in de literatuur veel gediscussieerd, zie De Wit, *De strijd tussen aristocratie en democratie*, 150; Stouten, *Ockerse*, 97; De Lange, ‘De politieke actie’, 509-510; Poell, *The Democratic Paradox*, 91-93 en Oddens, *Pioniers*, 281.

102 De Vries, ‘De geboorte van de moderne intellectueel’.

103 *GAGN*, deel 2, 527.

104 Bloemgarten, *Lémon*, 79-80; Stouten, *Ockerse*, 98.

de onafhankelijkheid te garanderen geen leden van de Nationale Vergadering of van enig gewestelijk bestuur toe. Bij het toelaten van leden werd verder geen onderscheid gemaakt naar rang, stand of godsdienst. Toch waren er wel enige drempels. Er werd geballoteerd en bovendien was het lidmaatschap vrij kostbaar. De contributie kon echter verlaagd worden voor 'kundige en welgezinde, doch tevens min vermogende Burgers'.

De Sociëteit speelde een rol in het emancipatieproces van de joodse bevolkingsgroep. De joodse arts Lémon bracht het in augustus 1797 zelfs tot voorzitter van de sociëteit, als opvolger van Gogel, die als gevolg van een rouwingschema na drie maanden weer moest aftreden. Niet alleen was Lémon voorzitter van de Sociëteit, maar ook vervulde de joodse koopman-jurist Asser de functie van secretaris.¹⁰⁵ En dat, terwijl vele andere verenigingen, zoals de sociëteit Felix Meritis, in deze tijd nog geen joden als lid toelieten. Kort daarna moest Lémon reglementair bedanken, aangezien hij was gekozen in de tweede Nationale Vergadering. Bij zijn vertrek schreef Lémon dat hij zijn medeleden dankbaar was omdat hij zich als jood in hun midden thuis had gevoeld en omdat Eenheid en Ondeelbaarheid de eerste sociëteit in Amsterdam was waarin zijn geloofsgenoten 'met zo veel liefde, met zo veel achting' behandeld werden.

Intussen was de strijd over het Ontwerp van Constitutie landelijk voortgezet. In maart was ook een moderate tegenbeweging op gang gekomen met een weekblad *Heraclyt en Democryt* en een aantal sociëteiten waarvan de Haagse Gemeenebestgezinde Sociëteit de belangrijkste was.¹⁰⁶ Tussen vertegenwoordigers van hervormingsgezinde en moderate sociëteiten ontstond een polemiek, met de inhoud van het Ontwerp van Constitutie als inzet.¹⁰⁷ De moderate partij zette zich in om het Ontwerp aanvaard te krijgen. Dat deed ze echter niet erg gepassioneerd, omdat het Ontwerp een compromis was en de moderate partij ook federalisten telde.¹⁰⁸

Ook Gogel en Ockerse stonden voor een dilemma. *De Democraten* vond aanvaarding van het Ontwerp gevaarlijk, maar verwerping was ook heilloos. De verwante sociëteiten vroegen aan de Nationale Vergadering de stemming over het Ontwerp uit te stellen om nieuwe amendementen mogelijk te maken. De Nationale Vergadering wees dat verzoek af en stelde op 30 mei 1797 een Ontwerp van Constitutie vast dat geen heldere tekst was, maar een gecompliceerd compromis. De volgende dag nam de Nationale Vergadering een ontbindingsbesluit en schreef ze nieuwe verkiezingen uit, te houden op 1 augustus.¹⁰⁹ Het Ontwerp van Constitutie zou op 8 augustus aan een referendum van individuele stemgerechtigden worden onderworpen, de eerste volksraadpleging in de Nederlandse geschiedenis, op zichzelf een belangrijk politiek novum.

Er ontbrandde opnieuw een felle strijd. Twaalf hervormingsgezinde afgevaardigden richtten zich met een manifest tot de natie. Pieter Vreede en elf mede-apos-

105 Bloemgarten, *Lémon*, 80-87.

106 De Lange, 'De Gemeenebestgezinde burgersociëteit te Den Haag', 45.

107 De Lange, 'De politieke actie', 511.

108 Oddens, 'No Extended Sphere', 406.

109 Oddens, *Pioniers*, 272-273.

Afb. 7 Portret van Pieter Vreede, prent door Reinier Vinkeles, naar een schilderij van Monogrammist, T.L., ca. 1800, Rijksmuseum, Amsterdam, RP-P-OB-62.976.

telen adviseerden het Ontwerp te verwerpen. Tegelijkertijd deden ze een frontale aanval op de Nationale Vergadering: er kon geen goed Ontwerp tot stand komen, zolang het oude Reglement van kracht was. De redactie van *De Democraten* deed mee, zonder namen te noemen, dat de vrij grote groep die in redactionele zin bij het blad betrokken was, verdeeld was. Sommigen waren tegen het ontwerp, anderen wisten het nog niet. Enkelens zouden mogelijk voor het ontwerp stemmen, omdat een verwerping ook nadelen met zich meebracht.¹¹⁰ De Sociëteit voor Eenheid en Ondeelbaarheid publiceerde echter een volstrekte afkeuring van het ontwerp.¹¹¹

Uiteindelijk bleek het Ontwerp ook voor het kiezersvolk onverteerbaar. Het

110 *De Democraten*, nr. 65, 3 augustus 1797, 193.

111 De Lange, 'De politieke actie', 512.

werd bij het referendum met grote meerderheid van stemmen (108.761 tegen 27.955 stemmen) verworpen.¹¹² Deze meerderheid kwam tot stand door een combinatie van twee kampen van tegenstanders, zij die de staatsregeling te weinig unitarisch vonden en zij die de constitutie nog te veel unitarisch vonden. De uitslag was duidelijk. De tegenstemmers vormden ook in ieder afzonderlijk gewest de meerderheid. Gogel behoorde tot de tegenstemmers, gelet op een later commentaar op de Concept-Staatsregeling van 1798 waarin hij naar enkele artikelen in het Ontwerp van Constitutie verwees en dit omschreef als 'het voorig (met zó veel grond anderszins) verworpen plan van Constitutie'.¹¹³ Hij wenste een verklaring in het verbaal van het stembureau te zien opgenomen dat hij weliswaar met een enkel ja of nee zijn stem zou uitbrengen en zich ook aan de uitspraak van een wettige meerderheid zou onderwerpen, maar dat hij niet afzag van zijn recht als burger om wettige pogingen te doen om in de toekomst de Constitutie te veranderen.¹¹⁴

POLITIEKE IMPASSE EN DOORBRAAK

De verkiezingen voor de tweede Nationale Vergadering waren een week voor het referendum gehouden. De hervormingsgezinden kwamen versterkt naar voren, terwijl het aantal moderaten was afgenomen. Voor de moderatenleider Schimmelpenninck was deze uitkomst een desillusie, terwijl hij ook teleurgesteld was over het verwerpen van het Ontwerp van Constitutie. Verbitterd verklaarde hij in de bijeenkomst op 31 augustus 1797, waarin de wisseling van de wacht plaatsvond, geen zitting te zullen nemen in de nieuwe Nationale Vergadering.¹¹⁵ Hij liet het roer nu maar aan Vrede c.s. over: 'te eer (zal) de natie haar bederf zien en haar ware redders leren kennen.'¹¹⁶ Hoewel de moderatenfractie geslonken was en gedemoraliseerd, bleef ze hardnekkig tegenspel bieden aan de hervormingsgezinden.¹¹⁷

Gogel werd deze maal wel gekozen, als vervanger van Konijnenburg die lid werd van de constitutiecommissie. Hij weigerde echter een parlementaire functie te aanvaarden. Gogel moest daarom naar Den Haag reizen om daar op 29 september in de Nationale Vergadering toe te lichten waarom hij niet wilde toetreden.¹¹⁸ In zijn uitvoerige toelichting wees hij erop, dat hij al vier jaar 'ten nadele van gezondheid en vermogen, meer dan eens met gevaar van mijn leven en met opoffering van genoegzaam alle vermaken, voor de belangen van het volk werkzaam was geweest.' Zou hij zijn zaak verlaten dan zou die geheel verlopen, aangezien hij geen compagnon en slechts drie zeer jonge bedienden had. Het zou zijn ondergang betekenen.

112 De Gou (ed.), *Het Ontwerp van Constitutie*, deel 2, 580.

113 Gogel aan de derde constitutiecommissie, 5 maart 1798, NA, Gogel, inv.nr. 2, ook in De Gou (ed.), *Staatsregeling 1798*, deel 2, 308-312, inzh. 311.

114 Verklaring 8 augustus 1797, NA, Gogel, inv.nr. 2.

115 Oddens, *Pioniers*, 287.

116 Volgens Th. van Leeuwen aan Valckenaer, 22 oktober 1797, in: *GAGN*, deel 2, 539.

117 Oddens, *Pioniers*, 286-302.

118 Verklaring van Gogel in Nationale Vergadering, 29 september 1797, NA, Gogel, inv.nr. 2, ook in *Dagverhaal van de tweede Nationaale vergadering*, deel 7, nr. 692 (zitting 29 september 1797) 293.

Hij deed daarom een beroep op ‘nooddwang’. Aan zijn schriftelijk voorbereide en toch al zwaar aangezette toelichting voegde Gogel mondeling nog toe dat hij zijn bestaansmiddelen ook niet kon opgeven, omdat hij voor zijn ‘gryze Moeder’ moest zorgen.¹¹⁹ Waarschijnlijk had Gogel voor zichzelf nog een ander argument, namelijk dat de Nationale Vergadering naar zijn mening toch geen vuist kon maken. Ook had hij in het algemeen zoals hij later meermalen zou laten blijken een aversie tegen grote vergaderingen die in zijn ogen niet doelgericht konden werken.

Gogels mederedacteur van *De Democraten* Ockerse trad wel toe tot het parlement, evenals Konijnenburg. Beiden gingen zich als lid van de tweede constitutiecommissie bezighouden met het opstellen van een nieuwe Staatsregeling ter vervanging van het afgestemde Ontwerp. Gogel zette de redactie van *De Democraten* alleen voort en bleef met het blad en met zijn Sociëteit invloed uitoefenen, ook via Ockerse. Deze nam weliswaar afscheid van de redactie van *De Democraten* en van de Sociëteit, maar hij had er nog goede banden mee. Zo bracht hij op 1 november 1797 een door de Amsterdamse Sociëteit voor Eenheid en Ondeelbaarheid opgesteld stuk met opmerkingen over de Staatsregeling ter kennis van de constitutiecommissie.¹²⁰

De tweede Nationale Vergadering was – zoals gezegd – hervormingsgezinder van samenstelling. De vernietigende slag die de Engelsen op 11 oktober bij Kamperduin aan de Bataafse vloot onder vice-admiraal De Winter toebrachten, werkte de radicalisering verder in de hand.¹²¹ De nederlaag werd vooral de Commissie voor Buitenlandse Zaken aangerekend, die het bevel tot het uitvaren van de vloot had gegeven en die uit moderate en onafhankelijke leden bestond. Het politieke klimaat bleef echter onzeker en dat had invloed op het werk aan de nieuwe constitutie. Tekenend was de gang van zaken bij de samenstelling van de financiële subcommissie, die onder meer een belastingplan moest ontwerpen. Mensen van niveau wilden er niet aan deelnemen. Gogel stond op de groslijst die de constitutiecommissie had opgesteld. Hoewel hij belangrijke artikelen had geschreven over de belastingen, werd hij toch niet gevraagd.¹²² Waarschijnlijk had hij laten weten niet beschikbaar te zijn, omdat hij het standpunt van zijn vriend Goldberg deelde. Deze weigerde begin november lid van de subcommissie te worden met het argument dat de Nationale Vergadering onvoldoende macht had om van de gewesten de gegevens los te krijgen die voor het opzetten van een nieuw belastingstelsel onontbeerlijk waren.¹²³ Pas eind december vond de eerste vergadering van de subcommissie plaats onder voorzitterschap van de Leidse stadssecretaris Boudewijn van Rees.

Er waren in het najaar van 1797 vele geruchten over samenzweringen en over een staatsgreep. Zo schreef Wiselius aan Schimmelpenninck dat hij vermoedde dat Gogel zich met een radicale samenzwering inliet. Schimmelpenninck, het ‘vleesge-

119 Schriftelijk stuk, NA, Gogel, inv.nr. 2.

120 Notulen constitutiecommissie, 1 november 1797, in: De Gou (ed.), *Staatsregeling 1798*, deel 1, 151.

121 Fehrmann, *Onze vloot in de Franse tijd*, 51-54.

122 De Gou (ed.), *Staatsregeling 1798*, deel 1, xxi.

123 Goldberg aan tweede constitutiecommissie, 10 november 1797, NA, Goldberg, inv.nr. 11, ook in De Gou (ed.), *Staatsregeling 1798*, deel 1, 343-345.

worden moderatisme' en tegenstander van revolutionaire middelen, kon zich niet voorstellen dat Gogel die hij wat neerbuigend als 'die goedhartige jongen' aanduidde, aan een staatsgreep mee zou doen. Even later zag hij echter in dat Gogel minder onschuldig was dan hij dacht. Desgevraagd had deze hem namelijk gezegd, 'op een toon die maar tamelijk beviel', dat hij niet actief aan een complot deelnam; dat hij er toe 'aangezocht was, dog dat hij er nooit gewicht aan gehegt had'. Na deze ontwijkende uitspraak vroeg Schimmelpenninck aan Wiselius om Gogel nog eens op de rampzalige gevolgen van een coup te wijzen.¹²⁴ Het lijkt erop, dat Schimmelpenninck naïefer was dan Wiselius en de 'goedhartige' Gogel, die beiden op de hoogte waren van de plannen voor een staatsgreep. Gogel was echter niet van plan een machtsgreep te ondersteunen. Hij zag dat Vreede en de zijnen onder druk stonden van ultra-radicalen groepen die hij steeds meer was gaan verfoeien en hij verwachtte dat een staatsgreep de invloed van deze groepen nog zou versterken. Gogel wees in het bijzonder naar leden van de Amsterdamse sociëteit Deugd en Kundigheden die volgens hem een slechte invloed hadden. Vooral Hendrik Nobbe, die hij ook bij het leesgezelschap met de letter Z. had leren kennen, beschouwde hij als een persoonlijke vijand.¹²⁵

De moderaten lieten de politieke impasse intussen voortduren. Als protest daartegen verscheen op 12 december een manifest van 43 hervormingsgezinde afgevaardigden met radicale wensen voor een nieuwe Constitutie.¹²⁶ Een debat in de Nationale Vergadering maakte duidelijk dat deze wensen niet op een meerderheid konden rekenen.¹²⁷ Onafhankelijke, unitarische afgevaardigden als Hahn en Van de Kastele ondersteunden het manifest niet.

Het scenario om langs parlementaire weg de eenheidsstaat te verwezenlijken leek bovendien onmogelijk te worden door de negatieve reacties van de gewesten op een besluit tot een nationale inkomstenheffing.¹²⁸ Na de catastrofe bij Kamperduin kon een herstel van de marine op brede steun rekenen. Aanvankelijk leek daardoor een doorbreking van de patstelling in de Nationale Vergadering mogelijk. Ondanks heftige tegenstand van de federalistische stroming was toch een besluit tot een heffing van acht procent voor alle inwoners van de Bataafse Republiek met een inkomen van meer dan driehonderd gulden per jaar aangenomen door een alliantie van hervormingsgezinden en gematigde moderaten, met 58 tegen 54 stemmen. Alle provincies behalve Holland weigerden daarna echter halsstarrig de goedkeuring die volgens het Reglement vereist was waardoor het besluit van de Nationale Vergadering rechtskracht miste. Van de Kastele sprak dan ook kort daarna, op 12 januari 1798, als afgevaardigde van de volksvertegenwoordiging zeer kritische woorden tot de tweede constitutiecommissie over het onvermogen om de financiën van de Republiek op orde te brengen. In een wanhopige oproep vroeg hij

124 Schimmelpenninck aan Wiselius, 11 december 1797, NA, Wiselius, inv.nr. 3, ook in De Gou (ed.), *Staatsregeling 1798*, deel 1, 573-574.

125 De Lange, 'De politieke actie', 513; *NNBW*, deel 1, 1383-1384.

126 De Gou (ed.), *Staatsregeling 1798*, deel 1, 574-577.

127 Oddens, *Pioniers*, 301.

128 Enthoven, 'De nationale heffing op inkomen van 1798'.

de commissie haast te maken met de voorbereiding van een Staatsregeling. Hij riep uit: 'En ach! Onze finantien! Medeburgers! Zij gedoogen geen uitstel'.¹²⁹ Op 15 januari zegde een deputatie uit de constitutiecommissie onder leiding van Ockerse aan de Nationale Vergadering toe dat een Constitutie gebaseerd op een- en ondeelbaarheid eind februari zou worden ingediend. Een grote meerderheid van de Nationale Vergadering ondersteunde zijn schets van de inhoud van de nieuwe grondwet. Hiermee leek weliswaar in de praktijk het Reglement overboord gezet, maar er dreigde toch nog politieke tegenwerking.¹³⁰ Een staatsgreep was dan ook niet meer tegen te houden. Ockerse was al betrokken bij een parallel circuit dat bezig was met de voorbereiding van een dergelijke machtsgreep.

De nieuwe Franse ambassadeur Charles Delacroix deed daar eveneens aan mee. Na een staatsgreep die in Frankrijk op 4 september (18 Fructidor) 1797 had plaatsgevonden, had Vreede bij het nieuwe bewind in Parijs de terugroeping van de behoudende gezant François Noël bewerkstelligd die daarop was vervangen door de radicalere Delacroix. De nieuwe Franse regering verwachtte van de Bataafse Republiek dat ze eindelijk orde op zaken zou stellen en meer aan de oorlogsinspanning zou bijdragen. Delacroix had vanuit Parijs de opdracht meegekregen om snel voor een grondwet te zorgen en hij was zich na zijn komst eind december 1797 in Nederland intensief met het opstellen van de Staatsregeling gaan bemoeien. Eerst had hij nog zowel met moderaten als met hervormingsgezinden overlegd. Dat was niet vruchtbaar gebleken, waarna Delacroix zich alleen nog op de hervormingsgezinden richtte.

Gogel zag met zorg de verscherping van de politieke tegenstellingen. Eind december verscheen in zijn blad *De Democraten* een betoog dat factievorming nadelig was.¹³¹ Factievorming resulteerde immers in afgevaardigden die niet meer voor zichzelf dachten, maar hun leider volgden. Partijvorming leidde tot het beleggen van vergaderingen om eenstemmigheid te bereiken, wat de invloed van 'de chef' vergrootte. Op dit soort vergaderingen voerden hartstochten vaak de bovenaan, ook bij de leider. Partijvorming leidde tot onderlinge na-ijver en haat tussen de partijen, die zich steeds verder verscherpte. Voorstellen werden afgewezen, alleen omdat zij van de andere partij afkomstig waren. Wat eerst partijen waren die slechts op enkele punten verschilden, werden naderhand 'Schandelyke FACTIEN, die het algemeen welzyn uit het oog verliezen en het Vaderland verscheuren.' Dat was ook in Frankrijk gebeurd. Het blad riep de volksvertegenwoordigers tot slot op partijschappen te vermijden en vertrouwen te hebben in de goede bedoelingen van hun medevertegenwoordigers. 'Bedenk dat u niet bent gekozen voor uw eigen glorie, maar om het duurzaam geluk van het volk te bewerkstelligen. Zorg dat u zich niet door een Caesar of een Cromwell laat misleiden.' Gogel wilde consensuspolitiek bedrijven; inhoudelijke argumenten moesten de doorslag geven. Niettemin maakte hij zelf deel uit van allerlei groepen om actie te voeren voor zijn ideaal

129 De Gou (ed.), *Staatsregeling 1798*, deel 1, 296.

130 Ibidem, xli-xlii.

131 *De Democraten*, nr. 85, 28 december 1797, 25-32, aangehaald in De Buijzer, *De Democraten*, deel 2, bijlagen, 127-129.

van de eenheidsstaat. Daarbij gebruikte hij vaak partijdige taal en verketterde hij zijn tegenstanders soms. Gogel wees in het algemeen partij- en factievorming af, maar streefde wel via groepsvorming zijn eigen idealen na.

Op 15 januari besloot een aantal hervormingsgezinde leden van de Nationale Vergadering in aanwezigheid van Delacroix tot een staatsgreep. Zij ergerden zich aan de talrijke hindernissen die door de tegenstanders van de eenheid telkens weer werden opgeworpen. Ockerse, later op de gebeurtenis terugziende, stelde dat de machinaties van de federalisten 'in stoutheid' toenamen en verlamdend werkten.¹³² Zonder een staatsgreep zou de politieke stagnatie hebben voortgeduurd en verwachtte hij een inlijving door de Fransen die ongeduldig uitkeken naar een stabiele Constitutie.

Gogel hield zich afzijdig van de staatsgreep. Hij was weliswaar overtuigd voorstander van een unitarische Staatsregeling en hij was zeker teleurgesteld over het uitblijven daarvan. Hij meende echter dat het streven naar consensus een oplossing binnen bereik kon brengen. Gogel keerde zich enkele dagen voor de staatsgreep, op de derde verjaardag van de Bataafse omwenteling (18 januari 1798), bij de Sociëteit voor Eenheid en Ondeelbaarheid in felle bewoordingen tegen de politieke verdeeldheid. Hij sprak over 'een volk dat den eenen dag bestuurders verkiest, hen den tweeden dag mistrouwt, den derden dag vervloekt', maar wel wenst dat zijn belangen goed behartigd worden. Hij zag 'honderd verschillend denkende partijen die elk om een andere oorzaak elkander schelden en vloeken, zonder aan elkander iets te willen toegeven'. Deze anarchie en ordeloosheid moesten snel worden vervangen door een krachtig, bekwaam en gerespecteerd bestuur.¹³³ Het is moeilijk uit te maken, of zijn kritiek gericht was tegen de partijgeest van de hervormingsgezinden dan wel tegen de koppigheid van hun moderate tegenstanders.¹³⁴ Waarschijnlijk tegen allebei. Zelf stuurde hij in elk geval niet op een coup aan, in zijn rede bepleitte hij dat eendracht de schandelijke twisten in het vaderland zou vervangen.

Nadat de hervormingsgezinde Midderigh op 19 januari tot voorzitter van de Nationale Vergadering was gekozen, zetten de coupberamers hun plannen door. Pieter Vreede, de beoogde regeringsleider, die in zijn woonplaats Tilburg ziek te bed lag, keerde juist op tijd terug om op 21 januari samen met 48 andere leden van de Nationale Vergadering zijn handtekening te kunnen zetten onder een document, getiteld *Points Constitutionnels Convenus*, dat moest dienen als basis voor een nieuw reglement na de machtsovername. In de nacht van 21 op 22 januari had Midderigh een onderhoud met de commandant van de Franse troepen Joubert en de Bataafse legercommandant Daendels om het verzetten van de politieke bakens voor te bereiden. Na het gesprek gaf Midderigh de militairen van het Haagse garnizoen opdracht om de regeringsgebouwen te bezetten. De zes leden van de Commissie voor Buitenlandse Zaken kregen huisarrest aangezegd. Zij vervulden bij de

132 Ockerse, Recensie van N.G. van Kampen, *Geschiedenis van de Fransche Heerschappij*, 512.

133 Rede van Gogel op 18 januari 1798, NA, Gogel, inv.nr. 2, ook aangehaald in GAGN, deel 2, cxxviii, zie ook De Wit, *De strijd tussen aristocratie en democratie*, 166.

134 Schama, *Patriots and Liberators*, 326.

staatsgreep een zondebokfunctie.¹³⁵ Later werden de zes naar locaties buiten de stad overgebracht. De andere leden van de Nationale Vergadering werden opgetrommeld voor een buitengewone en besloten vergadering. Vervolgens werd aan 22 leden het lidmaatschap ontnomen, zij werden in de dagen daarna naar het Huis in 't Bosch bij Den Haag (het tegenwoordige Huis ten Bosch) overgebracht. De overige leden moesten een verklaring van afkeer van het stadhouderschap, het federalisme, de aristocratie en de regeringsloosheid afleggen. Elf afgevaardigden weigerden dat en moesten de bijeenkomst verlaten waarna Midderigh de vergadering sloot. 's Middags volgde een openbare zitting van de Nationale Vergadering. De aanwezigen riepen zich uit tot Constituerende Vergadering, ze vernietigden het reglement van de Nationale Vergadering en aanvaardden een voorlopig programma, gebaseerd op de *Points Constitutionnels Convenus*. De omwenteling was een feit.

De Constituerende Vergadering benoemde een voorlopig Uitvoerend Bewind bestaande uit vijf leden, aangeduid met de titel van directeur, ontleend aan de Franse benaming Directoire. Naast Pieter Vreede werden benoemd de uitgever Wybo Fijnje, de lakenfabrikant Stefanus van Langen, de natuurkundige Johan Fokker en de advocaat Berend Wildrik. Voor zijn benoeming was Fijnje lid van het Oost-Indisch Comité dat in Amsterdam was gevestigd; de anderen waren lid van de Constituerende Vergadering. Het Bewind was een college met een collectieve verantwoordelijkheid voor het dagelijks bestuur van het land dat het door de wetgevende macht vastgestelde beleid diende uit te voeren. Intern was er een werkverdeling; Vreede kreeg algemene en binnenlandse zaken, Fijnje financiën, Van Langen buitenlandse zaken, Wildrik justitie en Fokker oorlog en marine. Het voorzitterschap rouleerde elke maand; als eerste trad Vreede op als voorzitter. Het Bewind stond buiten het parlement en werd bijgestaan door agenten, die leiding gaven aan departementen van algemeen bestuur.

Na de staatsgreep kwam *De Democraten* van 30 januari 1798 met een oordeel over de staatsgreep dat waarschijnlijk door Gogel was geschreven.¹³⁶ Gogel stuurde namelijk het nummer dezelfde dag aan Ockerse met een brief die helaas niet meer beschikbaar is. Eerst greep hij in het artikel uitvoerig terug op wat hij vroeger had geschreven over het gebruik van revolutionaire maatregelen. Hij meende, dat het nodig was sommige hardnekkige kwalen 'tot op het been toe' weg te snijden met 'het onmeedogend mes van eenen revolutionairen heelmeeester'.¹³⁷ Dit revolutionaire middel mocht echter slechts onder strikte voorwaarden worden gebruikt. Een staatsgreep was alleen als ultimum remedium geoorloofd. Of alle andere middelen uitgeput waren, liet Gogel aan de onbevooroordeelde Nederlander ter eigen beoordeling over.¹³⁸ Wel wilde hij opmerken, dat 'de hooggerezen tweedragt en factiezucht' tot een situatie had geleid 'die zonder schok niet te verbeteren was'. Een 'omwenteling door het bestuur zelf georganiseerd' was verkiesbaar boven een

135 Oddens, *Pioniers*, 322.

136 *De Democraten*, nr. 90, 30 januari 1798, 57-64, zie De Buijzer, *De Democraten*, deel 2, bijlagen, 134-139.

137 Idem, nr. 5, 21 juli 1796, 36-40, inzh. 39.

138 Idem, nr. 90, 59, aangehaald in De Wit, *De strijd tussen aristocratie en democratie*, 166 en GAGN, deel 2, cxxvi-cxxvii.

volksopstand.¹³⁹ Gogel wees daarna op de noodzaak dat juist een revolutionair bestuur een voorzichtig en bestendig beleid moest voeren, omdat het al snel het vertrouwen van het volk kon verliezen. Hij hoopte dat na de staatsgreep spoedig een geregelde regeringsvorm zou terugkeren. Het gereed maken van een op hervormingen gerichte Staatsregeling was de voornaamste opdracht voor het nieuwe bestuur.¹⁴⁰ Ten slotte riep hij de burgers op hun medewerking aan het vaderland niet te weigeren, hoe zij ook dachten over de omwenteling van 22 januari.¹⁴¹

In een wrevelige reactie van 3 februari toonde Ockerse, die actief had deelgenomen aan de staatsgreep, zich teleurgesteld over het artikel. Het blad had weliswaar de staatsgreep niet veroordeeld, maar het liet volgens Ockerse wel alles in het midden en het vreesde kwade gevolgen. Aan de staatsgreep waren zeker risico's verbonden, maar Ockerse verzekerde Gogel dat de gebeurtenis van 22 januari het werk aan de Staatsregeling niet zou vertragen, maar eerder zou bespoedigen. Ockerse verwachtte dat het eerste deel van de Staatsregeling zelfs al op 6 februari klaar zou zijn, terwijl de twee overige delen binnen een maand zouden volgen. Ockerse schreef verder dat in Amsterdam de volksgeest de laatste tijd neigde naar aristocratie en stedelijk federalisme. Zelfs de Sociëteit voor Eenheid en Ondeelbaarheid waar Ockerse tot september graag kwam, was ermee besmet. En *De Democraten* had hij sinds enige tijd weinig meer gelezen, omdat de inhoud na zijn vertrek als redacteur was gaan afwijken van de beide eerste nummers van het blad, die Gogel en hij samen hadden geredigeerd en die hij als het beginselprogramma van hun politieke richting beschouwde.

Ockerse beschuldigde verder Gogel en anderen rond het blad *De Democraten* ervan dat zij hem op één hoop gooiden met fortuinzoekers, baantjesjagers en ultrarevolutionairen. Hij ontkende niet dat deze er waren, maar ze vormden een minderheid onder de uitvoerders van de staatsgreep.¹⁴² Ockerse beklemtoonde dat hij zelf zeker geen baantjesjager was; hij was niet tot het Uitvoerend Bewind toegetreden, hoewel er grote druk op hem was uitgeoefend dat wel te doen. Hij had gekozen voor het voorzitterschap van de vernieuwde constitutiecommissie. Daar lag zijn eerste belangstelling; hij bestempelde zichzelf in zijn brief aan Gogel meer als een Cincinnatus dan als een Caesar.

Het volgende nummer van *De Democraten* van 6 februari wees indringend op het gevaar dat de staatsgreep de invloed van de domme massa en van demagogen zou versterken. Als de Bataaf kwalijke verschijnselen van willekeur en demagogie zag opdoemen, dan zou hij weten dat het vaderland te gronde ging en dat de staatsgreep de ondergang had versneld. Tegelijkertijd werd er echter vanuit gegaan dat het blad zijn werk rustig zou voortzetten en een trouwe gezelschap zou zijn 'op het gevaarlijke pad der Revolutie'.¹⁴³ Het nummer van 15 februari bevatte een ingezon-

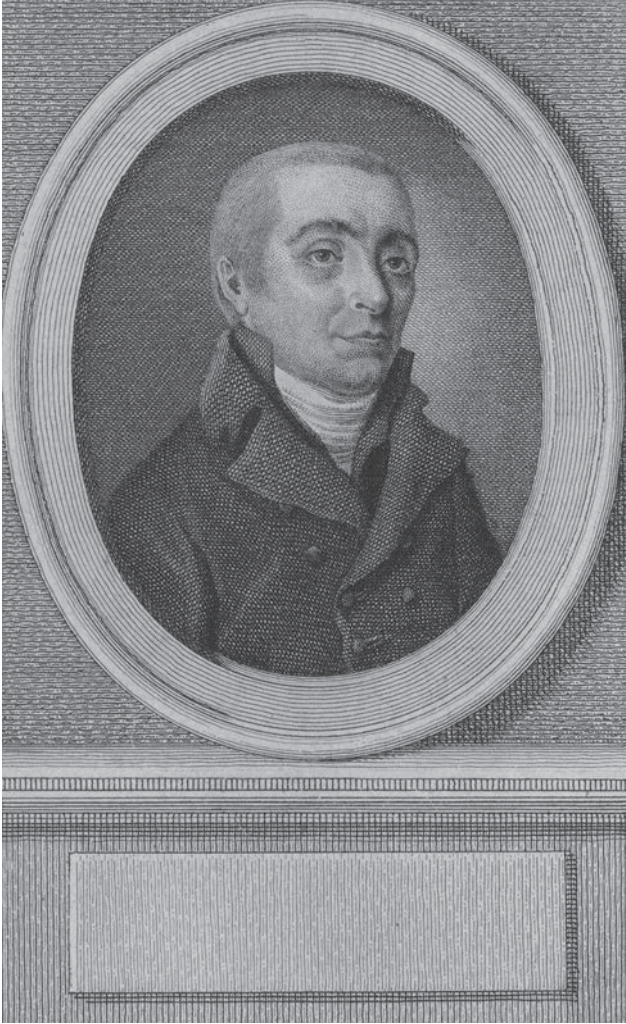
139 *De Democraten*, nr. 90, 59, aangehaald in De Lange, 'De politieke actie', 513.

140 *De Democraten*, nr. 90, 60, aangehaald in GAGN, deel 2, cxxvii.

141 *De Democraten*, nr. 90, 64.

142 Ockerse aan Gogel, 3 februari 1798.

143 *De Democraten*, nr. 93, 6 februari 1798, 81-88, inzh. 88, De Buijzer, *De Democraten*, deel 2, bijlagen, 141-143, inzh. 143. Zie ook GAGN, deel 2, cxxvii en Colenbrander, 'Eene beredeneerde catalogus', 242. Het nummer van 6 februari is waarschijnlijk nooit gepubliceerd. Bij de KB is voor zover bekend het enige nog bestaande

Afb. 8 Portret van Willem Anthonie Ockerse, prent door Reinier Vinkeles, ca. 1800, Rijksmuseum, Amsterdam, RP-P-OB-62.820.

den stuk van een ‘vriend van de een- en ondeelbaarheid’ met de opwekking dat alle politieke groepen zouden meewerken aan het optrekken van een nieuw staatsgebouw.¹⁴⁴ Dit was het laatste nummer dat verscheen, zonder dat over het staken van de uitgave echter enige mededeling werd gedaan.¹⁴⁵ Waarschijnlijk was Gogel toen al in gesprek met het nieuwe Uitvoerend Bewind over een benoeming tot agent van Financiën. Hij aanvaardde deze functie, hoewel hij erg cynisch was over de gang

exemplaar aanwezig, in de vorm van een drukproef. Nummer 91, dat had moeten verschijnen op 1 februari, is waarschijnlijk ook niet gepubliceerd, daarvan is geen exemplaar bekend, maar de paginanummers 65-72 waren hier wel voor gereserveerd, zie De Buijzer, *De Democraten*, deel 2, bijlagen, 139, 141.

¹⁴⁴ *De Democraten*, nr. 92, 15 februari 1798, 73-80, inzh. 79, zie De Buijzer, *De Democraten*, deel 2, bijlagen, 139-141, inzh. 140. De geïndiceerde verschijningsdatum van nr. 92 lag na die van nr. 93, de paginanummering sluit aan op die van het niet verschenen nr. 91, De Buijzer, *De Democraten*, deel 2, bijlagen, 139-141.

¹⁴⁵ *GAGN*, deel 2, cxxvii.

van zaken en meende dat het risico groot was dat de staatsgreep slecht zou aflopen. Te ver gaat de suggestie, dat Gogel de functie aannam, omdat hij al een wisseling van de wacht voorzag.¹⁴⁶ Deze wisseling kwam inderdaad met zijn eigen tegencoup van 12 juni 1798, maar voor een dergelijke koel berekenende houding was hij toch te weinig een machts politician. Ook deed hij in de tussenliggende maanden wel degelijk openlijke pogingen om de uitwassen van het beleid van het nieuwe Bewind te bestrijden.

In de geschiedschrijving is later nog een weinig vruchtbare discussie gevoerd of de staatsgreep van 22 januari 1798 nu wel of niet nodig was geweest. Volgens Schama was er ook zonder staatsgreep wel een op hervormingen gerichte, unitarisch-democratische grondwet tot stand gekomen, zodat hij de staatsgreep ‘onnodig’ noemde.¹⁴⁷ De Gou heeft deze stelling op basis van een uitvoerige bronnenstudie bestreden.¹⁴⁸ Belangrijker is echter te constateren dat ‘in het kielzog van 22 januari eindelijk knopen (werden) doorgehakt en doorbraken geforceerd. Daarmee was 22 januari inderdaad een grote sprong voorwaarts.’¹⁴⁹ De staatsgreep is ook wel de belangrijkste doorbraak in het Nederlandse staatsvormingsproces sinds de Opstand genoemd, een historisch moment.¹⁵⁰ Ook de levensloop van de koopman Gogel liet een grote verandering zien: na vier jaren van activisme, buitenparlementair optreden en redactionele werkzaamheden nam hij het ambt van bestuurder op zich.

146 Vuyk, *Remonstranten op de bres*, 247.

147 Schama, *Patriots and liberators*, 288-304.

148 De Gou (ed.), *Staatsregeling 1798*, deel 1, xlii.

149 Van Sas, *Bataafse terreur*, 31.

150 Van Sas, *De metamorfose*, 389.